

Kedves Olvasóink!

Mint mostani számunk tartalomjegyzéke mutatja, folytatjuk az észti tárgyú írásközlését, és ilyen cikkekre további ideai számainkban is számíthatnak. Megszokott rovatomat azonban ezúttal a Reguly Társaságnak szentelem.

Ez évi közgyűlésünket 2018. március 9-én tartottuk az MTA Nyelvtudományi Intézetének Teréz körúti (ideiglenes) tanácstermében. Köszönjük ezt a lehetőséget az Intézet vezetőségének. A közgyűlés előtt az MTA Uralisztikai Munkabizottsága és a Reguly Társaság választmányja együttes ülést tartott, amelyen részt vett a Munkabizottság újonnan megválasztott elnöke Szeverényi Sándor és titkára Várnai Zsuzsa is. Az ülés témája természetesen a 2019-es Reguly-évforduló megünneplése volt. A tervek szerint 2019 nyarán új Reguly-kiállítás nyílik meg a zirci múzeumban, ősszel pedig tudományos ülés lesz a Magyar Tudományos Akadémián. Tervezzük egy vándorkiállítás elkészítését, több könyv megjelentetését, és más programokat is. Ezekről igyekszünk majd beszámolni lapunkban, illetve Társaságunk honlapján.

Maga a közgyűlés az alapszabálynak megfelelően az elnök beszámolójával kezdődött. Ennek ismertetésétől eltekintek, hiszen tavalyi rendezvényeinkről is beszámoltunk lapunkban. Tevékenységünk legfontosabb eredménye, vagyis a Finnugor Világ pedig mindenki számára elérhető nyomtatott formában vagy a honlapunkon. Ami Társaságunk anyagi helyzetét illeti, az megfelelőnek mondható, eleget tudunk majd a Reguly évforduló költségeiből ránk háruló kötelezettségeknek.

Ezután került sor Ludmila Nyikolajevna Kajukova (hanti nevén Ajuvi) szereplésére. Az előadó a hanti-manszjizszi Obi-ugor Intézet munkatársa, aki elsősorban szurguti hanti népköltészet gyűjtésével foglalkozik. Csepregi Márta kalauzolásával és tolmácsolásával beszélt a medveünnepekről és más ősi szertartásokról. Azt is elmondta, hogy a finn Castrén Társaság támogatásával szurguti hanti tanfolyamot tart a Szurguti Egyetemen. A kurzus célja, hogy olyan szakembereket képezzen, akik képesek a veszélyeztetett szurguti hanti folklór megfelelő színvonalú gyűjtésére, archíválására és publikálására. Ezért alaposan megismerkednek a hanti nyelvtannal és gyakorolják a népnyelvi szövegek lejegyzését. A kurzusnak 16 résztvevője van. Végül hanti népdalokat hallottunk Ajuvi előadásában és ehhez kapcsolódóan az éneklési szokásokról is beszélt.

* * *

Mayer Rita tagtársunk levélben emlékeztette lapunkat arra, hogy idén lenne hetven éves Schmidt Éva a 2002-ben tragikusan elhunyt kiváló finnugrista, néprajzkutató és nyelvész. Életéről és munkásságáról következő számunkban szeretnénk egy hosszabb megemlékezést közölni.

Csúcs Sándor

Kiáltvány Észtország népeihez

1918. február 21–23–24.

Első ízben nyilvánosan 1918. február 23-án 20 órakor Hugo Kuusner, az Észtországi Kormányosság Tartományi Gyűlésének képviselője Pärnu városában az Endla Színház erkélyéről olvasta föl a február 21-én kelt Függetlenségi Nyilatkozatot: *Manifest Eestimaa rahvastele – Kiáltvány Észtország népeihez*. Február 23-24-én Tallinnt fölmentették az észti hazafias erők, a bolsevikok visszavonultak, a Megmentési Bizottság (Päästekomitee) az állami bank termében jelentette be a Konstantin Päts vezette észti Ideiglenes Kormány megalakulását. Ugyanaznap 16 órakor Viljandi városában Gustav Talts polgármester a bíróság lépcsőjén olvasta föl a Függetlenségi Nyilatkozatot. Február 25-én aztán az észti Ideiglenes Kormány első ízben ült össze Tallinnban.

Kiáltvány Észtország népeihez

Az észti nép az évszázadok folyamán nem vesztette el az önállóság utáni vágyat. Nemzedékről nemzedékre élt a titkos remény, hogy a szolgaság sötét éjének dacára, az idegen népek erőszakos uralma ellenére egyszer még eljön az idő, amikor „minden fáklya fellobog majd, / mindkét végén lángot lobbant”, s hogy „hazatér Kalev-fi hozzánk, / szerencsét hoz sarjainak”.

Most ez az idő elérkezett.

A népek eddig soha nem tapasztalt viaskodása teljes egészében szétörte az Orosz Császárság korhadt talpatát, Szarmatia síkságain mindenütt önpusztító zűrzavar terjed, azzal fenyegetve, hogy maga alá temeti mindazokat a népeket, amelyek a hajdani orosz állam határvidékein élnek. Nyugat felől közelednek Németország győzedelmes csapatai, hogy kiköveteljék a maguk részét Oroszország örökségéből, és mindenekelőtt fennhatóságuk alá vonják épp a Balti-tenger menti országokat.

E sorsdöntő órában az Észti Tartományi Gyűlés mint az ország és nép törvényes képviselője egyöntetű határozatra jutva a népfelség alapján álló pártokkal és szervezetekkel, a népek önrendelkezési jogára támaszkodva szükségesnek tartja a következő döntő lépések megtételét Észtország és népe sorsának alakítása céljából:

Észtország, történelmi és néprajzi határai között, a mai nappal önálló demokratikus köztársasággá kiáltatik ki.

Az önálló Észti Köztársaság területéhez tartozik: Harjumaa, Läänemaa, Järvamaa, Virumaa Narva városával és környékével, Tartumaa, Võrumaa, Viljandimaa és Pärnumaa a balti-tengeri szigetekkel – Saaremaa-val, Hiiumaa-val és Muhumaa-val s más szigetekkel, ahol az észti nép régtől fogva túlnyomó többségben él. A köztársaság határainak végleges és részletes megállapítása Lettország és az orosz állam határmelléki területein népszavazás útján történik, ha véget ér a mostani világháború.

Az előbb említett területeken az egyedüli fő- és rendelkező hatalom az Észt Tartományi Gyűlés által létesített nemzeti hatóság, Észtország Megmentési Bizottsága.

Az összes köztársasággal és néppel szemben teljes politikai semlegességet kíván tanúsítani az Észt Köztársaság, egyúttal szilárdan reméli, hogy semlegessége azok részéről úgyszintén teljes semlegességgel viszonzatik.

Az észt hadsereg addig a mértékig csökkentetik, amennyi a belső rend fenntartásához szükséges. Az orosz csapatokban szolgáló észt katonák hazahívatnak és leszereltetnek.

Amíg az Észt Alkotmányozó Gyűlés, amely az általános, közvetlen, titkos és arányos választás alapján fog összeülni, véglegesen meghatározza az ország kormányzásának rendjét, minden kormányzó és törvényhozó hatalom az Észt Tartományi Gyűlés és az általa létrehozott Észt Ideiglenes Kormány kezében marad, melynek saját tevékenysége során a következő alapelvek szerint kell eljárnia:

1. Az Észt Köztársaság minden polgára vallásra, nemzetiségre és politikai nézetre való tekintet nélkül egyenlő védelmet élvez a köztársaság törvényei és bíróságai előtt.

2. A köztársaság területén élő nemzeti kisebbségeknek, oroszoknak, németeknek, svédeknek, zsidóknak és másoknak biztosítanak a nemzetiségi, kulturális autonómiával kapcsolatos jogaik.

3. Az összes polgári szabadságjognak, a szólás-, sajtó-, vallásszabadságnak, a gyülekezési, egyesülési, szövetkezési és sztrájkjognak, ugyanígy a személy és a magánlak sérthetetlenségének az észt állam egész területén elidegeníthetetlenül érvényesülnie kell azon törvények alapján, amelyeket a kormánynak haladéktalanul ki kell dolgoznia.

4. Az Ideiglenes Kormánynak feladatul tűzetik ki, hogy haladéktalanul szervezze meg a bírósági hivatalokat a polgárok biztonságának védelmében. Minden politikai foglyot azonnal szabadon kell bocsátani.

5. A városi, megyei és községi önkormányzati hivatalok buzdítatnak az erőszakkal félbeszakított munka folytatására.

6. Az önkormányzatok alá tartozó nemzetőrséget azonnal életre kell hívni a közrend megőrzésére, úgyszintén a polgárok önvédelmi szervezeteit a városokban és vidéken.

7. Az Ideiglenes Kormánynak feladatul tűzetik ki, hogy haladéktalanul dolgozza ki azt a törvénytervezetet, amely széles demokratikus alapokon oldja meg a földkérdést, a munkások ügyeit, az élelmiszer-ellátás és a pénzügy kérdéseit.

Észtország! Reményteljes jövő küszöbén állsz, amikor szabadon és önállóan határozhatod meg és irányíthatod sorsodat! Higgyél saját otthonod felépítésében, ahol uralkodjék rend és jog, hogy értékes tagja légy a kultúr népek családjának! Hazánk összes fiai és leányai, egy emberként egyesüljete a haza építésének szent munkájában! Őseinknek e földért hullajtott vére és verítéke kívánja ezt, s az utánunk következő nemzedékek köteleznek rá bennünket.

Az Úr legyen oltalmazód,
Áldást hintsen kegyelme rád,
Ha törzs magasztos cél után,
Én édes, szép hazám!

Éljen az önálló, demokratikus Észt Köztársaság!
Éljen a népek békéje!

Az Észt Tartományi Gyűlés Vezetőinek Tanácsa

Tallinn, 1918. február 21.

A *Kiáltvány* szövegezői: Juhan Kukk, Ferdinand Peterson, Karl Ast, Jüri Jaakson, Jüri Vilms. Kinyomtatását August Jürmann rendelte meg, s a szedést és nyomást Maria Jürvetson szervezte férje, Aleksander Jürvetson párnui nyomdájában. A Kiáltványt Pärnuban azonnal kiragasztották.

A *Kalevipoeg*-részlet a záró sorokból: Bereczki Gábor nyersfordításából Rab Zsuzsa fordítása; a *Mu isamaa, mu õnn ja rõõm – Én boldogítóm, öröömöm*, az észt himnusz harmadik versszakának részlete: Bán Aladár fordítása.

Forrás

Eredeti szöveg: Manifest Eestimaa rahvastele

Lelőhely:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/59/Manifest_Eestimaa_rahvastele.jpg

A Riigi Teataja (Állami Közlöny) első, 1918. november 27-i számában megjelent szöveg apróbb módosításokat tartalmaz: https://et.wikipedia.org/wiki/File:Riigi_Teataja,_nr_1_27.11.1918.djvu

Fordította, közléteszi: Mészáros András

Tisztelt Egybegyültek! Tisztelt Ünneplők!

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem nevében nagy örömmel köszöntöm Önöket az Észk Köztársaság kikiáltásának 100. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen.

Az Észk Köztársaság 1918. február 24-én kiáltotta ki függetlenségét, 100. születésnapját tehát pontosan három nappal ezelőtt ünnepelte. A legutóbbi idők látványos észk fejlődésére az egész világ felfigyelt. Őszintén örülök, hogy e jeles nap megünneplésének az Eötvös Loránd Tudományegyetem adhat otthont! Kétség sem fér ahhoz, hogy e rendezvény valóban „otthon” van itt.

Egyetemünk – 1872-ben alapított – Finnugor Tanszéke már régóta a magyar–észtk kapcsolatok egyik jelentős központja, ahol az észtk nyelvről és kultúráról már a kezdetektől fogva sok szó esett a finnugor stúdiumok keretében. Több személyes együttműködés jött létre az észtkországi kollégákkal a XIX. század végétől kezdve, melyek nem korlátozódtak a nyelvészekre. Példája ennek előző rektorunk, a jogtörténész Mezey Barna, aki többször is járt Észtországban, és kitűnő kapcsolatokat ápol ottani kollégáival.

Magyar lektor már 1923-tól dolgozott a Tartui Egyetemen, ahol magyar vendégprofesszorok is segítették az oktatást. Az 1930-as évek legvégén – rövid időre – észtk lektor is érkezett az Eötvös Loránd Tudományegyetemre. A második világháború és az azt követő átalakulások nagy mértékben megnehezítették a kapcsolattartást, de a politikai változásoktól függetlenül – a finnugrisztika keretein belül – egyetemünkön továbbra is foglalkoztak az észtk nyelvel és kultúrával, ami kifejezetten emelte a tanszék és az egyetem észtkországi tekintélyét ezekben a nehéz évtizedekben is.

Rövidebb észtk nyelvtanfolyamokra már korábban is sor került, de az észtk nyelv oktatása 1966-tól vált rendszeressé a Finnugor Tanszéken, amelynek központi szerep jutott a Magyar–Észtk Társaság megalakulásában és a Magyarországi Észtk Intézet létrehozásában is. Mindezek alapján nem meglepő, hogy egyetemünket és a Finnugor Tanszéket az utóbbi évtizedekben az észtk kulturális és politikai elit számos képviselője látogatta meg: köztársasági elnökök, miniszterelnökök, parlamenti házelnökök, miniszterek és az észtk kulturális élet jeles személyiségei. A maga részéről az ELTE is igyekezett kifejezni, hogy fontosnak tartja ezt a kapcsolatot. Itt kezdhettem meg a tevékenységét 1996 elején az Észtk Köztársaság Konzuli Képvisellete, később pedig a Magyar–Észtk Társaság összejöveteleire is itt kerülhetett sor.

1994 ősze óta van Észtországból érkezett lektora a Finnugor Tanszéknek, és ugyanabban az évben indult az észtk program is, mely 1999-ben vált hivatalosan is szakká. Jól vizsgáltak az államközi szerződésen alapuló ösztöndíjas-cserék és az Erasmus-együttműködés is mindkét fél részéről. Észtk szakos képzésünk eredményeinek elismeréseképpen az észtk állam néhány hónap múlva többszörösére emeli az észtk nyelv és kultúra itteni oktatásának a támogatását. A szerződés megkötésére az észtk partner-

¹Megnyitó beszéd az Észtország 100. ünnepi megemlékezésén 2018. február 27-én. Ugyanakkor hangzottak el Csepregi Márta és Bereczki András itt következő írásai is. *A szerk.*

rel rövid időn belül sor kerülhet. Mindez egyrészt biztosíthatja az észtk szakos képzés jövőjét, másrészt azt is bizonyítja, hogy szükség van ún. kis szakokra is.

Nagy örömmre szolgál, hogy mindezek a hírek tovább erősíthetik a magyar–észtk együttműködést, s természetesen az is, hogy minderről épp az Észtk Köztársaság 100. születésnapján számolhattam be.

Mindannyiuknak további kellemes ünneplést kívánok!

Hamar Imre rektorhelyettes

Huszonnyolc év a magyar–észtk kapcsolatok szolgálatában

Lugupeetud suursaadik, armsad külalised, eestlased ja Eesti sõbrad, mu daamid ja härrad!

Tisztelt Nagykövet Úr, kedves vendégeink, észtk és észtkbarátok, hölgyeim és uraim!

Százéves jubileumot jöttünk ünnepelni, de nincs köztünk senki, aki élt volna 1918-ban, az észtk függetlenség kinyilvánításakor. Vagyunk viszont jó néhányan, akik szűk három évtizede végigkövették az észtk függetlenség helyreállításának hol reménykedésre, hol aggodalomra okot adó lépéseit – kezdve a tüntetésektől, a balti országokon végighúzódo összefogástól, folytatva az észtk parlament bátor döntésein keresztül a kékfekete-fehér zászló visszatéréséig, és a tartui katonai repülőtér parancsnokának bátor kiállításáig, befejezve az önálló Észtk Köztársaság intézményeinek kiépülésével. És közben mindig szólt a dal is. Ez az a hőskor, melyről mi tudunk mesélni. Ebben az időszakban, 1990. november 26-án alapította meg a Magyar–Észtk Társaságot is néhány tucat lelkes ember, azzal a céllal, hogy közösségi keretek között építse és ápolja a magyar–észtk kapcsolatokat, népszerűsítse az észtk kultúra, társadalom és gazdaság eredményeit, szorgalmazza és tagjai útján segítse az észtk nyelv hazai megismertetését és oktatását, valamint felkutassa és munkájába bevonja a Magyarországon élő észtket.

Észtország, az észtk kultúra és az észtk már korábban is népszerűek voltak a magyarok körében, elsősorban a nyelvrokonság okán. A művelt közönség várta és szívesen olvasta az észtk irodalom újabb darbjait, s a magyar irodalomban is megszületett a méltó reflexió. Nagy hatású versében Csanádi Imre az észtk megmaradásért folyó küzdelmét a tenger hullámaival dacoló kőgáthoz hasonlította. Hiába dübörög, acsarog a tenger – mondta – mert az észtk „gátat vonnak szorgalomból, / gátat vonnak józanságból, / gátat vonnak áradó énekekből, / építik magukat parttá.”

A szocializmus éveiben az észtek iránti szimpátiát még nem lehetett egyesületi keretek között kifejezni. Egy 1989-ben megszületett törvény azonban tágra nyitotta a kaput a civil kezdeményezések előtt. Az újonnan alapított egyesületek körébe tartoztak a nemzetek közötti baráti társaságok is. Ezeknek a társaságoknak a kapcsolatrendszerét az 1990-es évek elején a magyar állam is igyekezett kihasználni. Emlékszem egy beszélgetésre, melyen a külügyi államtitkár arra kérte a nemzetek közötti baráti társaságok képviselőit, hogy mozgósítsák kapcsolataikat Magyarország érdekében. Én a Magyar–Lett Társaság vezetői mellett ültem, és egyetértettünk abban, hogy akkor, 1991 tavaszán nagyobb szükségük volt az észteknek és a letteknek a mi támogatásunkra, mint fordítva. Akkor a nagypolitika még igen óvatosan nyilatkozott a szovjet tagköztársaságok függetlenedési törekvéseiről, féltették a kényes biztonságpolitikai egyensúlyt, mi viszont, magánemberként és civil társaságok tagjaiként bátran kimondhattuk azt, amit minden józan ember gondolt: a Szovjetunió baltikumi köztársaságai méltók arra, hogy helyreállítsák függetlenségüket. Ez pedig be is következett ugyanazon év augusztusában.

Az első hivatalos észtkormánydelegáció is könnyen megtalálta társaságunkat, hiszen a társaság akkori ügyvezető elnöke, Fehérvári Győző irodalmár és műfordító régóta jó barátságot ápolt a kultuszminiszterrel, Paul-Eerik Rummo költővel. Mái emlékezetes marad számomra, amit a miniszter akkor mondott: most, hogy Észtország független lett, még inkább segítenie kell az Oroszországban élő többi finnugor népet nyelvük és kultúrájuk megőrzésében, identitásuk erősítésében. 1992-ben, amikor romjaiból kellett felépíteni az új Észtországot, az észtek nem feledkeztek meg a még rosszabb helyzetben élő nyelvrokonaikról. Észtország azóta is folytatja sikeres rokonnépi programját.

Ez után a találkozó után később is gyakran köszönthettünk politikusokat, magas rangú kormánytisztviselőket társasági üléseinken. Előadást tartott nálunk az Észt Parlament elnöke, nemrégben a volt honvédelmi miniszter, és természetesen az Észt Köztársaság nagykövetei is rendszeres vendégei voltak összejöveteleinknek. Mivel a miénk volt az első észtekkel kapcsolatos szervezet, innen indult minden egyéb kezdeményezés. Többek között az is, hogy legyen Budapesten Észt Intézet, mely mára szerteágazó tevékenységével komoly tényezővé vált a magyar kulturális életben. Egy időben a társasági összejöveteleket is az Észt Intézet helyiségében tartottuk. Ma az ELTE Bölcsészkarán van a támaszpontunk, ahol egyébként mesterszakos diplomát is lehet szerezni észtk nyelvből és irodalomból – Észtországon kívül ez csak Helsinkiben és Budapesten lehetséges.

Társaságunk rendszeresen, évente 6-8 alkalommal gyűlik össze, ahol tájékozódunk az aktuális kulturális, gazdasági és társadalmi kérdésekről, filmeket nézünk, Magyarországon élő vagy tanuló észtekkel ismerkedünk. Különösen az első másfél évtizedben tevékenységünkben kiemelt szerepe volt az irodalomnak: négy alkalommal szerveztünk műfordítói versenyt, melynek során több felfedezést tehettünk egyrészt az észtk irodalom, másrészt a magyar fordítók körében.

Több más szervezettel és magánszeméllyel együtt 2014-ben felemeltük a szavunkat a tallinni magyar nagykövetség bezárása ellen, hangsúlyozva, hogy kifejezetten barát-

ságtalan lépésnek tartjuk ezt, egyrészt egy velünk rokon nyelvet beszélő ország iránt (Európában kevés ilyen ország van), másrészt egy olyan országgal szemben, mely 1991-ben függetlensége helyreállításával élen járt az új világrend kialakításában, és ráadásul azóta hihetetlen fejlődést produkált. 2014 őszén ott voltunk az Áldás utcában is, ahol énekszóval búcsúztattuk az észtk nagykövetet. Ugyanis a magyar lépésre válaszul az észtk fél is bezárni kényszerült képviselőjét. Azóta minden adandó alkalommal és fórumon elmondjuk, hogy szükség van teljes meghatalmazással rendelkező budapesti és tallinni nagykövetségekre.

Ha a magyar–észtk kapcsolatokról beszélünk, mindenképpen meg kell említenünk Bereczki Gábor és felesége, Mai Kiisk valamint fiaik, Urmas és András nevét. A Bereczki családnak a Magyar–Észtk Társaság létrejöttében, valamint működésében is meghatározó szerepe volt. A szülők évtizedeken keresztül közösen szolgálták az észtk irodalom magyarországi megismertetésének ügyét fordításokkal, szerkesztésekkel, baráti kapcsolatok ápolásával. Urmas a tallinni Magyar Intézet alapítója és sokáig igazgatója volt, András az Észt Köztársaság tiszteletbeli főkonzulja Magyarországon. Bereczki Gábor társaságunk első elnöke, Mai hosszú éveken keresztül spiritusz rektora, az összejövetelek programjának összeállítója volt. Az ügyvezető elnöki tisztséget most András viseli. Az évtizedek során a Bereczki család olyan intézménnyé vált, mely nélkül nem jött volna létre az a sokrétű, meleg, baráti és kölcsönös kapcsolat, mely ma a két nép között van.

Ma, amikor őszinte szeretettel és tisztelettel köszöntjük az Észt Köztársaságot, és további sikeres évszázadokat kívánunk az észtk népnek, még egy születésnapot is ünnepelhetünk. Bereczki Gáborné Mai Kiisk, sokunk szeretett Mai-nénije éppen ma, február 27-én lett 89 éves. Sajnos, gyenge egészségi állapota miatt nem tud részt venni ezen az ünnepségen, de mi szeretettel gondolunk rá, köszönjük, amit az észtk–magyar kapcsolatokért tett, és innen kívánunk jó egészséget neki.

Csepregi Márta

Az észtk szak történetéről

A Finnugor Tanszék fontos szerepet játszott a majdnem napra pontosan 20 évvel ezelőtt megnyílt Magyarországi Észt Intézet életre hívásában csakúgy, mint a Magyar–Észtk Társaság megalapításában. Ugyanígy, az észtk szak létrehozása is az ELTE és a Finnugor Tanszék hosszú múltra visszatekintő észtk kötődésének szinte egyenes következménye. Az imént elhangzottakat kiegészítve érdemes ezt a viszonyt is röviden feltárni.

Egyetemünk – 1872-ben alapított – Finnugor Tanszéke már régóta a magyar–észti kapcsolatok egyik jelentős központja. Az észti nyelvről, Észtsországról és az észtekről a kezdetektől fogva szó esett a finnugor stúdiumok keretében, emellett több személyes együttműködés is megvalósult az észtsországi kollégákkal. Álljon itt – csak említésképpen – néhány név a tudományos és kulturális kapcsolatok magyarországi kezdeményezői közül: Budenz József, Hunfalvy Pál, Szinnyei József, Vikár Béla, Bán Aladár, Gombocz Zoltán, Simonyi Zsigmond, Zsirai Miklós, Lakó György, Kálmán Béla.

A megfelelő nyelvismeretre vágyók számára 80 évvel ezelőtt hirdetett meg órákat az első észti lektor (1938–1940), a későbbi ismert folklorista és nyelvész Felix Oinas, aki egyébként 1935–36-ban hallgatója is volt a Pázmány Péter Egyetemen. Egy korabeli diplomáciai forrás szerint azonban a családjával Budapestre költözött lektor fizetése annyira szerény volt, hogy a villamosjegy és az újságok megvásárlása is nehézségekbe ütközött számára. Az észti lektor alacsony fizetése az 1990-es éveket követően sajnos ismét problémaként merült fel, de rövid áttekintésem végén erre a témára – pozitív kicsengéssel – még visszatérek.

Egyetemünkön a II. világháborút követő nehéz évtizedekben – a politikai változásoktól függetlenül – továbbra is foglalkoztak az észti nyelvvel és kultúrával a finnugoriztika keretein belül, s ez még inkább emelte a tanszék és az egyetem észtsországi tekintélyét.

Rövidebb észti nyelvtanfolyamokra tehát már korábban is sor került, de az észti nyelv oktatása 1966-tól vált rendszeressé, amikor Lakó György tanszékvezető felkérte Bereczki Gáborné Mai Kiisket észti órák tartására. Egyre több észti szépirodalmi mű jelenhetett meg magyar nyelven az 1960-as évektől kezdve – részben a tanszék oktatóinak és növendékeinek a jóvoltából is –, és ez a műfordítási hagyomány szerencsére mind a mai napig fennmaradt. Minden jelenlegi tanszéki munkatárs kötődik valamilyen mértékben Észtsországhoz – elődeikhez hasonlóan. Említsünk meg néhány nevet azok közül, akik az utóbbi évtizedekben tartottak fenn aktív kapcsolatot Észtsországgal: Bereczki Gábor és Voigt Vilmos professorok – mindkettőjüket a Tartui Egyetem díszdoktorává választották; Domokos Péter professor, Kiss Jenő akadémikus, továbbá Pusztay János, Fodor István és Hoppál Mihály professorok, valamint például Pomozi Péter docens, aki a személyes kötődésein kívül még egy népszerű észti néptánc-együttest is létrehozott Budapesten.

Rövid utalás már történt arra, hogy fontos volt a Finnugor Tanszék szerepe a Magyar–Észti Társaság megalakulásában 1990 novemberében, valamint a Magyarországi Észti Intézet létrehozásában is 1998 februárjában. Mindezek alapján nem meglepő, hogy a tanszék az utóbbi évtizedekben az észti kulturális és politikai elit zárandokhelyévé is vált: köztársasági elnökök, miniszterelnökök, parlamenti házelnökök, miniszterek és az észti kulturális élet jeles személyiségei keresték fel. Itt kezdte meg működését az egyetem hozzájárulásával 1996 elején az Észti Köztársaság Konzuli Képvisellete, később pedig már a Magyar–Észti Társaság összejeveteleire is itt kerülhetett sor.

Az Észti Köztársaság helyreállítását követően lehetőség nyílt kétoldalú kulturális és oktatási egyezmények megkötésére Észtsországgal és Magyarországgal között, amelyek

tartalmazták azt is, hogy a felek kölcsönösen támogatják észti, illetve magyar szak létesítését Budapesten és Tartuban. A tanszékünkön felhalmozott tudás és a rendelkezésre álló munkaerő; az Észtsországgal szembeni megnövekedett érdeklődés; Domokos Péter kitartó lobbitevékenysége; a minisztérium, egyetemünk és a Bölcsészettudományi Kar kedvező hozzáállása eredményeként 1994 őszén megkezdhetette tevékenységét a – szakos kritériumok alapján működő – észti program, mely 1999-ben hivatalosan is szakká válhatott. Annak ellenére azonban, hogy a tanszék készen állt a feladat ellátására, és nem merült fel kifogás a finn szakos minta felhasználásával készített akkreditációs anyaggal szemben, illetve különböző ígérek („folyamatban van”, „sínen van”, „már csak hetek kérdése”) hangzottak el, mégis hosszú éveknek kellett eltelniük a hivatalos szakká válásig.

1994 ősze óta tevékenykedik ismét Észtsországból kiküldött lektor a Finnugor Tanszéken. Jelenlegi kitűnő kollégánk elődei színvonalas munkáját folytatja. Többször felmerült vendégprofesszor kölcsönös kiküldése a másik országba és második lektor munkába állása, de ezek a próbálkozások elhaltak az éppen aktuális itthoni és észtsországi takarékosági akciók miatt. Őszintén meg kell említeni azt is, hogy a bolognai rendszerre való áttérés nem növelte a hallgatóink számát, de ez a folyamat sajnos a többi kis szak esetében is hasonlóan alakult. Az észti nyelv elsajátítása továbbra is vonzza a hallgatókat, de az általános tendenciákkal összhangban – az utóbbi években – már kevesebben vették fel az észti szakirányt (vagy specializációt) az alapképzésben, és ugyanez tapasztalható a mesterképzésben is.

Összességében az észti szak felé irányuló figyelem sosem érte el a finn szak iránti érdeklődés mértékét, de viszonylag stabilnak volt mondható. Az észti szakos hallgatók kitűnő tapasztalatokkal rendelkeznek az – államközi szerződésen alapuló – észtsországi részképzésről (Tartu és Tallinn), az észtsországi nyári egyetemről (és az Erasmus-ösztöndíjról): gyakorlatilag minden diák eljuthatott előbb-utóbb Észtsországhoz. Hosszan lehetne sorolni – a különböző tudományterületeket érintő – színvonalas diplomamunkák címeit is. Elégedjünk meg ezúttal azzal, hogy a nyelvészettől a nyelvstratégiáig, valamint a tárgyi néprajztól a színházig rengeteg témakör került már terítékre. Nyelvészeti, illetve irodalmi doktori iskolánkban jelenleg 4 hallgató foglalkozik észti témával. A Finnugor Tanszék pedig – több partnerrel együttműködve – a tavaszi szemeszterben széles körben meghirdetett előadássorozat keretében mutatja be Észtsországot és az észti kultúrát.

Az itteni észti szakos képzés eredményei kedvező visszhangra találtak Észtsországgal, s ennek eredményeképpen az észti állam néhány hónapon belül a többszöröse emeli az észti nyelv és kultúra itteni oktatásának a támogatását, ami szerencsére a lektor fizetésében is meg fog mutatkozni.

Befejezésül már csak annyit tennék hozzá az iménti gondolatokhoz, hogy szükség van kis szakokra és esztológusokra, vagyis az észti nyelvet, kultúrát és életet jól ismerő szakemberekre. Régen felismerték már hazánkban is, hogy érdemes odafigyelni másokra: kell, hogy legyenek barátaink és szövetségeseink mindenhol, és azt is, hogy van mit tanulnunk a kisebb nemzetektől és országoktól.

Bereczki András

Zene – közösség – identitás

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2018. április 24-én megtartott előadás rövidített, szerkesztett változata.

A tartui egyetem kamarakórusának van egy sajátos hagyománya. Ha az énekkarnak városon kívül van dolga – legyen az kórusverseny, bel- vagy külföldi koncertkörút – hazaérkezéskor az egyetem főépülete előtt eléneklik a Gaudeamus igitur latinul, három versszakkal. Mint minden régi hagyománytól, ettől sem lehet eltérni, függetlenül például az adott napszaktól. Így sikerült 2004-ben a Postimees helyi kiadásába is bekerülniük, hiszen a szemfüles rendőrség az éjszakai csendháborítás miatt kiszállt. Az obligát szóbeli figyelmeztetést követően regisztrálták, hogy a kórus az kórus, a hagyomány pedig hagyomány. Azt hiszem, ez az eset elég jól illusztrálja azt a közeget, amiről a következőkben szó lesz.

A 2017-es Singing Europe felmérés szerint Európában jelenleg 37 millió kórusénekes van – ebből Észtországban 41.619.² Észtország lakossága 2018. január 1-jén 1.318.700 fő³, ehhez képest ez mintegy 3%-os értéket tesz ki, ami megfelel az európai átlagnak. Ugyanakkor az Eurobarométer 2013-as kérdésére – Énekelt-e az elmúlt egy évben? – adott válaszok aránya jóval meghaladja az európai átlagot (Észtországban ez 15%, Magyarországon csupán 5% volt).

Összesen 1364 kórus és 866 karvezető dolgozik az országban. A hangsúlyokra jellemző, hogy noha Magyarországon számtalan intézményben folyik karvezető-képzés, hasonló statisztika egyáltalán nem elérhető. Érdekességként említhetjük a tanulmányok szervezése közti különbséget is: nálunk egy kórusvezető mesterszakos felvételin különböző zeneelméleti feladványokat kell megoldani, zongorázni, énekelni kell – tehát a zene összetevőivel kapcsolatos alapkészségek meglétéről kell számot adni. Az Észt Zeneakadémián a felvételi követelmény a következő: kórusoddal adj elő egy legalább húszperces műsort, amit te választottál ki és tanítottál be. Pont. Azaz természetes, hogy aki ilyen szakot szeretne végezni, annak VAN saját kórusa.⁴

Összességében megállapíthatjuk tehát, hogy az észtek népességszámukhoz képest kiemelkedő arányban vesznek részt a zenei életben. Vizsgáljuk meg, hogy vajon honnan ered ez a kivételes aktivitás.

² Forrás: Singing Europe http://www.thevoiceproject.eu/fileadmin/redaktion-thevoice/VOICE/docs/singingeuropa/singingeuropa_report.pdf

³ Forrás: Észt KSH <https://www.stat.ee/12808>

⁴ Figyelemreméltó, hogy Észtországban csak 1919 óta létezik felsőfokú zeneművészeti képzés. Az előtt a legtöbb kiemelkedő észt szerző a pétervári konzervatóriumban végezte tanulmányait.

1. Népzenei gyökerek

Előadásomban nem térek ki részletesen a népzenei gyökerek kérdésére – ez önmagában is megérne egy egész estét. Iskolai tanulmányainkból talán rémlik, hogy a magyar néphagyományban megkülönböztetünk régi és új stílusú népdalokat. Jegyezzük meg, hogy ehhez hasonló módon az észti anyagban is több réteget különböztetnek meg: a „rég stílusú” regilaul⁵ általában előénekes és a közösség váltakozását jelenti, a dalok témája a hétköznapi élet, szokásdalok, hintánál éneklendő vagy egyéb játékos és táncdalok köréből kerül ki. A XIX. századhoz köthető „új stílus”-hoz rímes, strófás népdalok tartoznak, gyakran hangszerkísérettel.

2. Az egyházzene hatása

A másik tényező, ami óhatatlanul hatást gyakorolt az észti kóruskultúrára és a műzene fejlődésére, az egyház. Az Észtországban bevett evangélikus felekezet köztudottan éneklő egyház, ahol az 1500-as évektől kezdve hangsúlyos szerepe van a népnyelvi éneklésnek.

A hanzavárosok és a céhek élénk kapcsolatrendszerének köszönhetően a reformáció már az 1520-as évek első felében megjelent Észtország területén. A század közepére a rendi vezetők is magukévá tették az evangélikusságot, így az uralmuk alá tartozó körendű nép is az új hit követőjévé vált. Az elsősorban német eredetű korálanyag tehát már jó 500 éve közzsájon forog az észti vidékeken. Tudjuk, hogy a lutheri tanítás alapvető eleme az anyanyelven énekelte zene használata, ami tanító jelleget is hordoz.

Mu sü - da är - ka ü - les ja kii - da Loo - jat laul - des, kes

kõik head mei - le an - nab ja mu - ret ik - ka kan - nab.

A népi és az egyházi vonal nem pusztán párhuzamos fejlődést mutat, de egy speciális műfajban össze is találkozik egymással: Észtországban (és más északi országokban) találkozunk azzal a jelenséggel, hogy az uralkodó evangélikus kultúra zenei anyaga a nép száján új zenei jellegzetességekkel gazdagodik.⁶

⁵ A feltehetőleg középalnémet eredetű kifejezés jelentése: reie/rege-/rigenlied = 'táncdal, népdal'.

⁶ Nálunk az uralkodóan katolikus közegekben, pl. Moldvában találkozunk hasonlóval.

Mu sti - da, ár - ka ü - les ja
kii - da Loo - jat laul - des. Kes köik head mei - le
an - nab_ ja mu - ret ik - ka kan - nab.

A legismertebb népi koráldallam eredeti címe Wach auf, mein Herz und singe (Ébredj fel, szívem, vigadj), többféle kórusfeldolgozása Cyrillus Kreek (1889–1962) nevéhez köthető. A pétervári konzervatóriumban végzett szerző jelentős népdalgyűjtő tevékenységet folytatott: mintegy 1800 népi dallamot, köztük 500 észti és svéd népi koráldallamot gyűjtött és dolgozott fel.

3. Nemzeti ébredés és dalosünnepek

Az észti kórusmozgalom kialakulásában a népi gyökerek és az evangélikus egyházi zenekultúra mellett a harmadik jelentős tényező a nemzeti ébredés. 1869-ben került sor az első összészti dalosünnepre (1836-ban Rigában már rendeztek hasonló találkozót, de balti német előjellel). Észtország ekkor orosz fennhatóság alá tartozott. Johann Voldemar Jannsen kezdeményezésére engedélyt kértek arra, hogy dalosünnepel emlékezzenek meg Livónia jobbágyságból való felszabadulásának 50. évfordulójáról. Ezzel kezdetét vette egy olyan egyedülálló rendezvénysorozat, aminek máig ható jelentősége messze túlmutat a zenei szempontokon.

Az első három dalosünnepen csak férfikarok és fúvószenekarok szerepeltek – noha Észtországban akkor is több volt a vegyeskar –, amit érdekes módon erkölcsi érvekkel indokoltak: „Hogyan is jöhetett volna össze annyi férfi- és asszonyember minden tájról egyetlen napon anélkül, hogy valami bosszúság keletkezett volna, ami megzavarta volna az ünnepséget, vagy talán teljesen lehetetlenné tette volna az ünneplést”, írta Jannsen a Postimees c. lapban. 1891-től a vegyeskarok, 1933-tól a nőikarok is bekapcsolódtak a dalosünnepekbe. 1910-től a gyermekkarok, 1960-tól a fiúkórusok is külön szerepelnek. Míg az első dalosünnepen 845 énekes és zenész vett részt, a cári idők utolsó dalosünnepén 1910-ben már tízezeren voltak. Az első Észt Köztársaság idején az 1933-as találkozó volt a legnépesebb, a második világháborút követően pedig kialakult a jelenlegi, 25 és 30 ezer közötti létszám.

A Koit (Hajnalhasadás) című kórusmű 1904-ben íródott, és 1969 óta ez minden dalosünnep kezdőszáma. A zeneszerző Mihkel Lüdig (1880–1958), aki a kor szokásainak megfelelően a pétervári konzervatóriumban végzett. Friedrich Kulbars szövege a haza tájain felsejülő hajnalról szól – és ezt a földet ének zengi be. Zeneileg azonban még a német Liedertafel-hagyomány egyenes folytatásával állunk szemben.

Öles léptekkel haladunk az időben: a virágzó hagyomány dacára 1940-ben megszüntették a kórusmozgalmi szervezeteket. 1960-ban felépült Tallinn belvárosa szélén az új dalosmező, ami egyben természetes hangerősítőként is működik a színpadon álló mintegy 15.000 énekes számára, így ideális helyszín a nagyszabású dalosünnepek megrendezéséhez.

A dalosünnepek repertoárválasztását természetesen minden időben befolyásolta a korszellem⁷. Most csak egy nevet szeretnék megemlíteni: Gustav Ernesaks (1908–1993) zeneszerző, emblemikus karvezető, karvezetőtanár a háború idején is folytatta művészeti tevékenységét, többek közt 1944-ben Jaroszlavban megalapította az Észt Filharmónia – azóta is működő – férfikarát. Észt szerzők verseire írt kórusművei helyenként magukon viselik a kor pecsétjét, így ő írta többek közt az Észt Népköztársaság (ENSV) himnuszát Johannes Semper versére. Van azonban egy szerzeménye, ami nélkül nem múlhat el egyetlen dalosünnep sem. A *Mu isamaa on minu arm* című kórusmű 1944-ben született Moszkvában (!) Lydia Koidula versére, dalosünnepen először 1947-ben adták elő. Az 1950-es években betiltották, majd 1960-ban – bár nem kerülhetett be a dalosünnep hivatalos programjába – az összkar egyszerűen elkezdte énekelni. Próbáljunk leállítani húszezer éneklő embert... A dal természetesen a hazaszeretetről szól, a hazáról, amit életünkben, halálunkban sem hagyunk el.

A XX. század elejétől stabilizálódott az ötvenkénti ritmus (kivéve a II. világháború idejét). 1985 és 1990 között azonban egy rendkívüli időszakot is megfigyelhetünk: 1987 júniusában, a függetlenség helyreállításához vezető forrongás idején kialakult a spontán éjszakai „dalosünnepek” sora – ezeken a találkozókön már előkerültek a kék–fekete–fehér nemzeti zászlók és a nemzeti követelések. 1988. szeptember 11-én került sor az *Eestimaa Laul* (Észtország dala) rendezvényre, amelyen a beszámolókat szerint mintegy 300.000 ember vett részt (minden harmadik észti ott volt!). Innen már megállíthatatlan volt a függetlenség helyreállításához vezető politikai folyamat. Az ehhez hasonló megmozdulások miatt nevezik az 1991 előtti időszakot daloló forradalomnak.

Egy ilyen mérvű, sok ezer főt megmozgató rendezvény összerakása természetesen jelentős logisztikai feladat is. 1869-ben a kórusok előző nap érkeztek a helyszínre az összpróba végett – ma már kiterjedt apparátus támogatja a dalosünnep megvalósulását. Hónapokkal az esemény előtt megyénként tartanak összpróbákat, ahol – nagyon helyesen – az a karnagy vezeti a próbát, aki az ünnepségen az adott számot vezényelni fogja. Az észti kórusélet nemzetközi elismertségét mutatja az a tény is, hogy 2018. július 27-től augusztus 8-ig Tallinnban lesz az Europa Cantat nemzetközi kórusfesztivál. Dalosünnepre pedig 2019. július 4. és 7. között készülhetünk legközelebb, amikor az első dalosünnep 150. jubileumát is megünneplik majd.

⁷ A laulupidu.ee honlapon részletesen utánanézhettek a dalosünnepek történetének – itt a legelső ünnep részletes műsora is megtalálható.

4. Kiemelkedő zeneszergyéniségek

A következőkben önkényesen fogok kiemelni néhány mozaikot az 1940 utáni ész zenei élet sokféle eleme közül. Természetesen továbbra is jelen van az elsősorban népi elemekre építő kortárs műzene. Ezzel kapcsolatban feltétlenül meg kell említeni Veljo Tormis nevét. A tavaly elhunyt zeneszerző (1930–2017) elsősorban páratlanul sokszínű kórusműveiről ismert. A népi ihletésű művek mellett végigjárta a nemzedékére jellemző utakat: neoklasszikus művek mellett a dodekafóniával is kísérletezett. Jól énekelhető vegyes-, női- és gyermekkari műveit Magyarországon is lehet itt-ott hallani.

Akiről pedig remélem, hogy szinte mindenki hallott már, az a nemzetközi szinten is legismertebb élő zeneszerző, Arvo Pärt (sz. 1935). Pärt korunk egyik legnagyobb hatású szerzője. Gondolkodásmódja, különösen a nevéhez köthető tintinnabuli stílus meghonosítása sajátos szemléletet képvisel a kortárs zenei palettán. Pärt az 1960-as években modernista stílusban alkotott, számos XX. századi kompozíciós technikát – pl. dodekafónia, szerializmus, kollázs, aleatória – ő alkalmazott először Észtországban. Az 1968-as év fordulópontra jelentett Pärt életútjában. A szovjet viszonyok közt botrányosnak számító Credo bemutatóját követően Pärt szakmailag elszigetelődött, a következő hét évben a szinte teljes hallgatás időszaka következett. 1976-tól, a tintinnabuli stílus megjelenésétől számítják a zeneszerző második alkotói korszakát. Arvo Pärt 1980-ban emigrált Bécsbe, majd Berlinbe – 2016 óta ismét hazájában él feleségével, Nora Pärttel, a mai napig termékeny alkotó.

A tintinnabuli stílus neve a tintinnabulum = 'csengő' latin kifejezésből származik. 1976. október 27-én használták először a szót egy szerzői est programleírásában. A fogalom utal a hármashangzat három harangszerűen felcsendülő hangjára, és egyaránt értelmezhető kompozíciós technikaként és filozófiai eszmerendszerként. A technika megismerésére kiváló példa a Für Alina (1976) című zongoramű.

Az egyes ütemekben szereplő hangok mennyiségének matematikai modellje: 1-2-3-4-5-6-7-8-7-6-5-4-3-2-3. A tendencia megfordulása a darab végén azt jelzi, hogy mivel a modell adott, a folyamatot bármennyig lehetne folytatni. Pärtnél több helyen is találkozunk azzal a gondolattal, hogy a zene valójában folyamatosan létezik (szól) valahol a világegyetemben, a leírt darab pedig csak ennek a folyamatnak egy rövid szegmensét rögzíti. A szerző így fogalmazza meg a maga holisztikus szemléletét: „Ahogy a karmester keze felemelésében már benne van a teljes mű, a zeneszerzőnek már az írás megkezdésekor tudnia kell, mi a második [sic!] hang”.

Pap Kinga Marjatta

*Drága Tűz Anya,
ennek az unokádnak testét-lelkét őrizve, vigyázva fogadd oltalmadba⁸...*

Virtuális séta profán és szakrális tereken és időkben

a 70 éves Jeremej Ajpin hanti író tiszteletére

Szerb Antal hitte és vallotta, hogy „Ha az Ezeregyéjszaka dzsinjei egy nap felkapnák Magyarországot, és elvinnék a távolabbi egekbe úgy, hogy a helyén nem maradna semmi más, csak Arany János tizenkét kötetű, ezekből a mágikus könyvekből maradék nélkül ki lehetne olvasni a magyarság eidosát. Minden szál hozzá vezetett, és minden szál tőle vezet, a magyar szellemi életnek ő a sugárzása központja.” (Szerb 1935: 363) Én pedig hiszem és vallom, hogy ha Magyarországot Hantiföldre, Arany Jánost Jeremej Ajpinra cserélem a szövegben, ugyanolyan igazul hangzik minden mondata. Jeremej Ajpin valóban a hanti szellemi élet sugárzása pontja, a hanti kultúra egyik leghitelesebb ismerője, letéteményese. Hazájában és külföldön is elismert, kiváló prózaíró.

A most következő virtuális sétán, a valós és virtuális, illetve profán és szakrális tereken „kiállított” személyek és tárgyak különféle Ajpin-szövegek segítségével próbálják bemutatni a hanti eidos: „azt a titokzatos valamit, ami egy nép lelkét a másiktól elkülönözteti, azt a csak egyszeri milyenséget, ami egyúttal cél is, és talán Isten teremtő szándéka a nemzettel”. (Szerb 1935: 21) És próbálják bemutatni, reprezentálni – az interneten is megtalálható életrajzi adatok helyett, illetve azokon túl – a hanti nemzetiségű, orosz állampolgárságú Jeremej Ajpint: az író (téma- és formagazdagságát, stílusát, alkotói módszereit) és az embert (szülőföldjét, családját, rokonságát, földijeit), továbbá történelmi korokba ágyazottan megidézni azt a természeti és társadalmi környezetet, melybe beleszületett, melyben élt/él, alkotott/alkot.

Íme, a HANTIFÖLDI VIRTUÁLIS PANOPTIKUM(om) szavakból teremtett „viaszfigurái”!

Maszaj és a többi ugor vitéz harci felszerelésben

„Maszaj legendás és legyőzhetetlen vitéz volt. Harci felszerelésben, páncélingben, sisakban, pajzzsal, nyílt csatában, egyetlen súlyos kardjával kaszabolta jobbra és balra – akár a pudvás füvet – a harcias szamojédot, akik gyakorta vezettek rablótámadásokat az osztják és vogul földekre.

Az Isten nemcsak bátorsággal, fizikai erővel és egészséggel áldotta meg őt, hanem nagy sámánerevével is. Legendák keringtek róla a déli tajgai erdőktől kezdve az óceán sarkkörü partvidékéig, a nyugati hegyektől a keleti hegyekig. Kezdetben vadásztak rá a szamojédot, különféle kelepceket állítottak neki, agyafúrt csapdákat, de később feladták, és nagy ívben elkerülték a birtokát. Mivel ő mindig sértetlenül, épen menekült

⁸ Az író édesanyja imádkozott így minden este, miután gyermekeit lefektette.

meg tőlük. Hol gigantikus ugrással repülte át a harcosok szorosan zárt rendjét, akárcsak egy szárnyas harci mén. Hol gyors szárnyú héjává változott, és az égbe emelkedett. Hol fehér hermelinként kúszott át az ellenség szántalpai között. Hol medveerővel megtelve jobbról és balról vállból lesújtva nyitott fáradhatatlanul egész utcákat és mellékutcákat az ellenséges hordákban.” (Ajpin 2015: 234)

„Sokáig harcoltak az oroszok, de az ugor népet nem tudták legyőzni. Ekkor cselhez folyamodtak. Az osztyákok és a vogulok legyőzésére irányuló legutolsó sikertelen kísérlet után valamilyen hordókat hoztak, és az erődítmény-város falaihoz állították azokat, ők meg elvonultak. Vidító víz volt bennük. Az ugor vitézek teleítették magukat ezzel a gyalázatos vízzel. Először szokatlanul könnyűnek és vidámnak érezték magukat, aztán elveszítették az eszüket, gyengeség és levertség lett rajtuk úrrá, veszélyérzetük eltompult, és mindannyiukat elnyomta az álom. Ekkor az orosz csapat betört az erődítmény-városba, megölték a fejedelmeket és a hadvezéreket, foglyul ejtették a nőket meg a gyerekeket. Így vették be az oroszok az első erődítmény-várost.

Aztán ugyanilyen módszerrel foglalták el és rombolták le az obi-ugorok, az osztyákok és a vogulok többi erődítmény-városát is. Mindet elpusztították, egyes számítások szerint negyvenet, más számítások szerint ötvenet. De lehet, hogy volt az száz is...

Az életben maradt fejedelmek az erődítmény-városok eleste után hűséget esküdtek az orosz cárnak. Azóta, immár háromszáznál is több éve, hogy az osztyákok »a Fehér Cáron ülve élnek«.” (Ajpin 2003: 113)

Tajsin fejedeleme és II. Katalin cárnő

„Az orosz cár bölcsnek bizonyult: szinte egyáltalán nem avatkozott az osztyákok dolgaiba, nem volt szándékában könnyelműen tönkretenni hagyományos életmódjukat... Az osztyák fejedelmek orosz hercegi címet is kaptak az orosz tróntól, és magának az uralkodónak a nevében irányították az osztyák nép ügyeit.

Az utolsó, titulussal felruházott osztyák fejedelmi nemzetség egyike a Tajsin volt. 1887. február 2-án a tobolszki kormányzó a következőkről értesítette a belügy-minisztert:

„Múlt év február havának 3-ik napján a Berjozovói körzet Obdorszk falujában, a rám bízott kormányzóságban meghalt az obdoszki osztyák fejedeleme, Ivan Matvejevics Tajsin, akinek a legfelsőbb helyről származó oklevele volt, amely az 1768-ik év január 14-ik napján adatott az elhunyt fejedeleme apjának, Matvejev Tajsinnak őfelsége II. Katalin uralkodónő kézjegyével ellátva; melyben ő, Matvejev Tajsin megerősítették a hercegi címében, átengedtetik neki az osztyák nép vezetésének és a prémadó beszédésének joga, annak a kincstárba történő beszolgáltatásának kötelezettsége mellett.

Halála után osztyák mércével mérve jelentős vagyona maradt Tajsinnak, többek között a következő, felséges személyek által neki adományozott tárgyak: nyakban viselhető nagy aranyérem, amelyet Nyikolaj Pavlovics uralkodó adományozott neki a »A Hasznos Szolgálatért« felirattal; egy nagy ezüstserleg, melyet az uralkodó adományozott a megboldogultnak; továbbá egy arannyal hímezett, málnaszínű bársony

kaftán és egy brokátmellény. Ezenkívül egy bronzérem az 1853–1856-os háború emlékére... A cár ... uralkodásának keserű hozadéka is volt. Az oroszok elfoglalták az Obon a legjobb halászerületeket, aztán a vodkán és a dohányon kívül még sok – erre felé korábban ismeretlen – betegséget is behurcoltak. Elsatnyult a lakosság, a vitéz harcosok szinte teljesen eltűntek. Nem sűrűn látni olyan fiatalot, akinek mellkasa felérne az erődítmény-városbeli faház alsó három gerendájának a magasságáig... Most az osztyákok évről évre fogynak és fogynak; földjük, Jugra határai változatlanok. Feldúlt földjeiket új telepések foglalják el, idegen helyekről, városokból és falvakból érkezett jövevények... És ha Felső Égatyánk akarataiból arra ítéltetnek, hogy örökre elhagyják földjüket, akkor az utolsó osztyákok az ugor vitézekre jellemző önérzettel és azzal a reménnyel mennek el, hogy menedéket találnak a hatodik vagy a hetedik Égi Körben a szent helyen, ott, ahol a regebeli vitézek, a fejedelmek, a parancsnokok, a harcosok, a bölcs öregek és a sámánok, az idő előtt elhalt nők meg a gyerekek lelke nyugszik – mindazoké, akik az osztyák népért áldozták életüket... (Ajpin 2003: 113–115)

A Gyermek Anyja, a csecsemő Szavva és Pojtek kutya

„Az Anya csak mászott. Mászott nappal és éjjel. És eljött az idő, amikor Szavva vigasztalhatatlanul sírni kezdett... Lehet, hogy inni akar? Az Anya havat vett a szájába, nyelvvel forgatva megolvastotta, és a saját szájából igyekezett fia szájacskájába tölteni a langyos vizecskét. A gyerek azonban csak néhány kortyot nyelt le... Az Anya tudta, hogy fiacskája enni akar. Ennivaló viszont nincs. Mellében rég elapadt már a tej. Talán a nagyobbik lányának, Annának a halála után, talán a második bombázást és Roman fia elvesztését követően, talán kisebbik lányának, Marijának a halála után. De az is lehet, hogy az úton megfeszített ismeretlen láttán, vagy a halott csum után.

Mivel etesse meg Szavvát? Hogyan tartsa életben? Szórméből összerágott pempővel nem etetheti meg. Nincs ereje tüzet gyújtani, és az irháról lefaragott zsírdarabkákból valamiféle levest főzni... Arccal lefelé feküdt, és hallgatta Szavva panaszos, halk sírását. Aztán felemelte a fejét, levette a kesztyűjét, mert pusztá kézzel könnyebb volt megkapaszkodni az úton a buckákba, zsombékokba... Mászott előre, kezével és lábával segítette magát. Pontosan tudta, hogy minél előbb ér el az emberekhez, annál nagyobb az esély Szavva megmentésére. És csak mászott, egyre mászott.

Egy jejes göröngyön fájdalmasan lehorzsolta bal tenyerének élet, s hogy fájdalmát enyhítse, ösztönösen szájához kapta a sebet. Megérezte a vér meleg, kissé sós ízét. Még maradt benne meleg vér, gondolta magáról egyes szám harmadik személyben... Már tudta, mit kell tennie. Leült, odahúzta az irhavontatót Szavvával. Arcocskája lefogyott, alig észrevehető, cérnavékony ráncocskák jelentek meg rajta, bár a tavaszi napon enyhén leburnult, a szél is kifújta. Most egy ráncos arcú kis öregre emlékeztetett, a füstös, zavaros időktől megfeketedett arccal. Miközben magához húzta kisfiát, nyaktól derékig kioldotta malicájának kötőjét, lassan elővette a jobb mellét, jobb oldalán a nyírkéreg tokból előhúzta az övkést, mozdulatlanul ült egy pillanatig,

mintha megdermedt volna, aztán a penge élével megvágta a mellét. Amikor eleredt a vér, odahúzta fiacskáját, és odaadta vérző mellét... Szavva abbahagyta a nyafogást. Szípigott még egy darabig, aztán mély álomba merült. Az Anya felemelt az út széléről egy elszáradt, barna nyírfalevelet, benyálazta, és a mellén lévő sebre ragasztotta. Közben megkötötte a jaguska kötőjét, elrágott egy bőrdarabkát, majd újból négykézlábra ereszkedett, és mászni kezdett hazafelé. Tudta, hogy amíg ereiben folyik a vér, Szavva élni fog. És ez a legfontosabb. Ez adott neki új erőt...

Úgy rémlett neki, hogy a déli napfényben gyorsabban mászott, és az irhavontató is egyre könnyebb lett a kicsivel... A Nap segített neki. A Nap fokozta erejét. A Nap vonzotta magához. Ő meg csak mászott, és imádkozott Nap Anyácskához. Hiszen a Nap minden földi ember Anyácskája volt...

Amikor a Nap eltűnt a horizontról, más istennőkhöz imádkozott. Gyakran beszélt a szülőfolyó oltalmazójával, az Agan védelmezőjével, és erőt kért tőle...

Éjszaka a Hold Öreget hívta segítségül. Ő is isten volt. Minden imádságban összekapcsolták a Nappal, azt gondolták, hogy ők egy család: férj és feleség... Az Anya most ekképpen imádkozott: „Hold Öreg, magasodból tekints rám, adj nekem erőt, erősítsd meg az én lelkemet, segíts eljutnom az emberek hajlékáig!” ...

De mi lesz, ha az emberi hajlékhoz közeledtében váratlanul elhagyja az ereje? Sajnáltná... Legjobb lesz, ha az öreg Pojtekra bízta a kis Szavva sorsát... sokkal gyorsabban elér vele az emberi hajlékhoz. Az egyetlen, amire ügyelnie kell, hogy a bölcsőt a kisbabával jól ráerősítse az irhavontatóra, ne hogy leessen, és elveszen az úton.

Az Anya mindezt átgondolva leült az út közepére, magához húzta az irhavontatót a kislfiával, aztán az öreg Pojtekot szólította. Pojtek odament, mintha átérzte volna a rábízottak jelentőségét és fontosságát, megcsóválta a farkát, és örömmel mondta:

– Vau-vau!” (Ajpin 2003:155–159)⁹

Moldanov Kzenofont Petrovics és kihallgatója

Titkos

RÉSZLET A KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYVBŐL

1934. március 27. Én, DUDKO, az OO PP OGPU Ob-Irtisi Területi parancsnoka kihallgattam MOLDANOV Kzenofont Petrovics vádlottat, 45 éves, pontosan nem tudja, született Juilszk telepen, a kazimi őslakosok tanácsának területén, Berjozovo járásban, lakhelye Juilszk telep, nomád, réntenyésztéssel, halászáttal és prémvadászattal foglalkozik, nős, két fia, három lánya van, a legidősebb fia 12 éves, legidősebb lánya 8 éves, Juilszkban laknak. Tulajdonában van: 38 szarvas, 10 szán, 10 komplett rénfogat, két fajurta, 1 sátor, két kutya, 2 fegyver, 10 halászháló, 1 kerítőháló, 10 vesszőzarsa, három csónak. Analfabéta, pártonkívüli, nem vett részt közösségi és

⁹ A regény az 1933–34-es kazimi hanti felkelés áldozatainak állít emléket. A felkelés tiltott téma volt. Hatvan év elteltével Jeremej Ajpin volt az első, aki írt róla.

forradalmi munkában, büntetlen előéletű, a fehér seregben nem harcolt, a katonai nyilvántartásban nem szerepel.

Az ügy lényegére vonatkozóan a következőket vallotta:

1933 tavaszán, a régi naptár szerint március 25. után, Juilszk telepre érkeztek Kazimból a hatóságok képviselői, és elhurcolták (letartóztatták) a mi osztjájainkat, négy kulákot: MOLDANOV Ivan Ivanovicsot, MOLDANOV Tyimofej Jefimovicsot, TARLIN Pavlov Szemjonovicsot, KARSZIN Makszim Petrovicsot, azért mert felbujtották a népet a szovjethatalom ellen (a nép azonnal követelni kezdte a szabadon bocsátásukat).

A jegyzőkönyvben rögzített vallomásom a valóságnak megfelel, lefordították nekem, amit saját nemzetségjelemmel megerősítetek.

Tolmács:

A kihallgatást végezte: az OO PP OGPU Ob-Irtisi területi parancsnoka (DUDKO)

HITELESÍTETTE: P/ Megbízott.

(Aláírás) I. kötet, 125. old. (6.) (Ajpin 2003: 196)

Kurpelak Galaktyion mankójával, Véres Szem pisztolyával

„A vén cirbolya sokat látott hosszú élete során, sok mindenre emlékszik. Látta, amikor a háború után ennél az átkelőnél, a folyó közepén élettelenül rogyott össze a féllábú Kurpelak Galaktyionnak jobb szélre befogott szarvastehene... Kurpelak Galaktyion megállította a fogatot, hóna alá vette saját készítésű famankóját, gyorsan odabicegett a szarvashoz, felemelte a fejét, és kioldotta rajta a kötőféket. Még volt remény: egyszerűen csak megbotlott a szarvas, magához tér, és feláll... Az állat fölé hajolva állt, és várt. A szarvas üveges szemét látván megértette: nincs többé remény.

Felegyenesedett, és csak most nézett Véres Szemre, aki bundában, félig elnyújtózva mozdulatlanul ült a szánon, mintha szunyókált volna...

– Mi történt vele? – kérdezte tekintetét a szarvasra szegezve.

– Felbukott – válaszolta komoran Galaktyion.

– Túléli?

– Felbukott. Élettelenül esett össze – ismételte alig kivehetően a hajtó.

Ekkor Véres Szem fekete bundájának szélét szétcsapva hirtelen felpattant..., és odarohant a féllábú hajtóhoz.

– Szabo-tő-ő-őr! – üvöltötte. – Szándékosan fogtak be ilyen szarvast! Szabotőr!

Odaugrott a féllábú Galaktyionhoz, kirúgta a mankóját, a férfi a hora zuhant. Véres Szem tébolyodottan rugdosni kezdte.

– Szabotőr! – ordította. Szabotőr – ördögfattyú! Nem volt elég nektek Kazimban harmincnégyben?! Keveset kaptatok!¹⁰

Minden ütését üvöltés kísérte.

– Sámának szörnyszülöttje – szabo-tőr!

¹⁰ Utalás a kazimi felkelésre.

– Kulákok söpredéke – szabo-tőr!

– Nép ellensége – szabo-tőr!...

Kurpelak Galaktyion vonaglott az ütések alatt, húzta a térdizületben meggörcsült, kampóként kiálló lábát, mászott a mankójához. Igyekezett mászni. De a minden oldalról záporozó rúgások szinte nem adtak neki lehetőséget arra, hogy elmozduljon a helyéről. A hónap támaszkodó beteg lába nem engedte, hogy egyik oldaláról a másikra guruljon. Az ütések közepette felemelkedett, és mankója felé próbált esni. Egyre közelebb és közelebb... Összeszorította a fogát, hallgatott, nem kért bocsánatot az összeesett szarvas miatt, nem kért kegyelmet... Hallgatott, egyik kezével ösztönösen eltakarta a fejét, a másikkal lökdöste magát a mankó felé... A mankót maga készítette, erős, gyantás fenyőből, egyik végén fogantyúval – ez kerül a hónalj alá támasztékul –, kerek, súlyos gombbal a másik végén, hogy ne süppedjen annyira a hóba. Végre megragadta a mankót. Egy pillanatra megállt – nekikészülőddött. És a mankó jeges gombjával Véres Szem homlokába vágott... Véres Szem elhajolt, a mankó a vállát érte, és kettétört.

– Szabot... – hörögte Véres Szem meghökkenve...

Végül magához tért, és tompán bömbölt...

– Kutyának kutyául kell megdőglenie! – közölte világosan Véres Szem, mintha ítéletet olvasna fel... Keze megszokottan csúszott végig az oldalán, és megtalálta ruhájában a pisztolytáskát. Előhúzta a revolvért...

– Na, imádkozz a bálványodhoz! – engedélyezte nagy kegyesen diadalmas, öntelt mosollyal, és szinte vidáman hozzáfűzte: – Hadd készítsenek neked ott helyet! – És pisztolyának csövével lefelé szúrta, a lába alá. – Igyekezzenek! Minél előbb!

A célgömb a féllábú hajtón állt. Véres Szem nem sietett... Hosszúra nyújtotta az örömét. Várta, hogy a hajtó kampóként kiálló lábát ügyetlenül vonszolva odamászik hozzá, és csókolgatni kezdi rénbőr csizmáját. Oda fog mászni – nincs más választása... Szórakoztatóan vonszolja majd fatuskó lábát. Ezért Véres Szem nem kapkodta el. Várt. Várta diadala legnagyobb pillanatát. Mindig nagyot nőtt a saját szemében, ha valakit megalázhatott, ez megerősítette tévedhetetlenségében és hatalmasságában...

– Na, na, gyerünk, mozgás! – hörögte csaknem kedveskedve. – Imádkozz a bálványodhoz, talán megsegít!

Kinyújtotta a kezét a pisztollyal. A célgömb felemelkedett. A keze megmozdult. Eldördült a lövés. A pisztoly elrepült. A golyó süvített a jégen... Véres Szem hirtelen megmozdult, és... meglátta a rénösztöke fekete hegyét. Megértette: Kis Koszka a rénösztökével ütötte ki kezéből a pisztolyt.

– Dobd el! Dobd el az ösztökét! – üvöltötte, kezével ösztönösen az övéhez kapott, de az csak az üres pisztolytáskáját találta...” (Ajpin 2008:140–143)¹¹

¹¹ A regényrészlet a sztálini idők borzalmaiból idézi.

Nagyanyó és a fehércár-idejebeli Fekete Siketfajd Öreg

„Házunkban gyakran emlegették a Fehér Cárt. Több dolog is volt nálunk, ami kapcsolatban állt az ő nevével. „Fehércár-idejebeli réz teáskanna”, „fehércár-idejebeli medveölökopja-hegy”, „fehércár-idejebeli ládikó”. Ezt a fehércár-idejebeli ládikót valami ősi fémmel vasalták meg, ezért titokzatosnak tűnt nekem. Házi Isteneink és Istenőink laktak benne...

Megértettem, hogy az idő egymástól élesen elkülönülő két periódusra bontható: fehércár-idejebeli és vöröscár-idejebeli. A múlt – a Fehér Cár ideje, a jelen – a Vörös Cáré. De a Fehér Cárt mégis gyakrabban emlegetjük, ráadásul meleg szavakkal. Azoknak a tárgyknak kapcsán, amelyek még az ő idejéből származnak. Ezek elsősorban a rézedények. A rezet „hanti fémmek” is nevezték. És minden házban volt „hanti fémből készült üst” a Fehér Cár idejéből, és igen-igen nagy becsben tartották... A vöröscár-idejebeli üstnek hol a füle törik le, hol a fenéke lyukad ki, hol a fogantyúja ég el, olvad le...” (Ajpin 1998: 99–101) „A tűz fölé akasztotta az öreg réz teáskannát, a Fekete Siketfajd Öregét... A mama nyílt lángon kormozódott teásüstnek nevezte, oldala telis-tele horpadással, fedelén pici lyuk a gőznek, csőre dróttal volt rögzítve az anyai ági ősök sok-sok nemzedékének tenyere által fényesre koptatott fogantyú karikájához. A mama néha egyszerűen csak fehér cáros Teáskanna Öregnek hívta. Azért mert réges-régen, még a Fehér Cár idejében hozta valaki a városból, a piacról... A kisebb teáskannákat pedig Nyírfajdnak nevezték... Valóban, ahogy a tűz körül álltak, nagyon hasonlítottak a fekete egyenruhás fajdkakasokra tavaszi dürgéskor.” (Ajpin 2015: 10)

A gyermek Ajpin, a nyírkéreg vödör és a merítőkanál fa füllel

„A hegy lábához jártunk vízerért, ahol kis kutacskák voltak. Hegyes végű tetőt emelünk fölénk karókból és mocsári mohából. Arra szolgálnak ezek a „csákóházikók”, hogy a túlevelek, a falevelek, a fenyőkéreg darabkák vagy más szemét se tudjon a kútba potyogni a bokrokról vagy a fűből... Szívesen mentem a Mamával a hegy lábához. Onnét hordtuk haza nyírkéreg vödörökben a vizet. Anyám külön varrt nekem egy kis vödört...

A csákóházikóban volt egy nyírkéreg merítőkanál fa füllel. Ezzel mertük a vizet. Az Őszi Szállás Tóvölgyét, vagy más néven a Kutas Mocsárvölgyet kiapadhatatlan források táplálták.

Este, ha fáradtan jött haza Apa, rendszerint így szólt:

– Innám egy kis friss vizet.

Mi pedig elsieltünk Liza nővéremmel a kúthoz... Meghoztuk a vizet Apánknak, én pedig arra gondoltam, hogy ez a víz elűzi a fáradtságot, jó gondolatokkal és jó hangulattal ajándékozza meg az embert. Hiszen a csákóházikónál szigorúan tilos volt káromkodni, vagy bárminemű rossz szót kiejteni. A szó a kútba hull, és a vizet ivó ember lenyelheti. Ebből pedig baja származhat. Ki akarna rosszat a közeli barátainak és általában az embereknek?

Én magam is éreztem, hogy a nyírfakéreg merítőedényből ivott forrásvíz erőt ad nekem. Éltető víz volt ez. Nehéz szavakba önteni az ízt. Éreztem benne az olvadó hó illatát, az érett áfonya ízt, a vörös áfonya leveleinek aromáját, a zsenge fű alig érzékelhető leheletét, a mocsári moha frissességét, a fenyő és a cirbolya tűleveleinek gyantáját, a bomlásnak indult tavalyi avar kesernyős ízt, a sok-sok fű meg fa gyökereinek nedveit. De benne volt a nyír, a zelnicemeggy, a berkenye, a csipkerózsa, a ribiszke is... Ez a víz tartalmazta a föld legjobb sóit. Ez a víz a tajga földjének éltető nedve volt. Valószínű ezért szerettem vízért járni a hegy lábához, ahol a kutak meg a fafülű nyírkéreg merítőkanalak voltak.” (Ajpin 1998: 27–28)

A gyermek Ajpin, a szel és a pinderbe irdalt imádság

„A szel – a füstölt hal legegyszerűbb fajtája, apróságból készül. Rendszerint csebakból és apró jászhalból. Egyetlen vágás a gerincen a fejtől a farokig. Azután a halacskát a vágásnál fogva a füstölő zselinára helyezik, azon füstölködik fejjel lefelé. Nyaranként elfigyelgettem, hogyan készíti elő Anyám a halat füstölésre. Lepikkelyezte, felbontotta, és egyetlen mozdulattal – a kés hegyével a vágódeszkán – felvágta. Én pedig felfűztem az ölnyi zselinára... Akkor is segítettem a Mamának, amikor a szelt füstölték. Ültem a füstölőnél, vigyáztam a tűzre, hogy egyenletesen égjen a szín teljes hosszában és szélében. Ha valahol magasra csapott a láng, vizet locsoltam rá a kuzsenykából...

A pinderre a nagy ónos jászok mentek. Majdnem úgy készül, mint a puszki. De a puszkító eltérően a pinder oldalát a legcikornyásabb díszek borították, a lányok jaguskájának alsó részén levőkhöz hasonlóak. Édesanyánk keze által alkotott titkos jelek, mágikus rajzok és ornamentikák tömege volt rajtuk. Lehet, hogy az asztalnál ezért nyúlt kezünk elsősorban a pinder után. Az is lehetséges, hogy ezeket a rovásokat alkotva Anyám imádság-kéréseit is beléjük véste, hogy mindannyian, akik ezt az ételt fogyasztjuk, egészségesek, boldogok és vidámak legyünk. Hogy mindnyájunkat, akik ebből az ételből fogyasztottunk, elkerülje a betegség, a bánat. Végül, hogy mindannyian, akik magunkhoz vettük ezt az ételt, jóllakottak és elégedettek legyünk... (Ajpin 1998: 177–178)

Egy tüzes kályha és a jeges úton repülő mezítlábas hanti kisfiú

„...A tűz hevesen zubogott a téglával kirakott szűk nyílás mögött. Ő meg a kopott hokedlira telepedett, és meztelen talpait süttette a tűznél. Erősen és alaposan melegítette őket. Először mindkét talpát odatartotta. Majd leengedte a bal lábát, és csak a jobbot melengette. Aztán cserélgette őket. Amíg az egyik talpa lehűlt, a másikon keresztül kellemesen áramlott a meleg a testébe. Azután újból mindkét talpát tartotta a tűzhöz mindaddig, amíg csak el tudják viselni a hőséget, amíg füstölni nem kezdenek. Az a dolog lényege, hogy annyi meleget szívjon magába, amennyi kitart az iskoláig. És ha még marad egy parányi felesleg is – az kimondottan jó.

Amikor talpai már nem tudták elviselni a hőséget, felállt, odament az oldalsó ablakhoz, és a jégvirágos üvegen mutatóujjával egy kerek foltocskát olvasztott ki – egy

kis lesőnyílast. Odahajolt. Közvetlenül az ágas-bogas nyírfa mellett látni lehetett, hogy a távolban, a szomszéd háztetők mögötti dombon fehér füstcsugár emelkedett az ég felé. Ez azt jelentette, hogy ég a tűz a központi iskola nagy kazánjában... Miután erről meggyőződött, visszament a hokedlijéhez, és újból a lobogó tűz elé tartotta a talpait. A meleget hozzáértéssel kell magadba szívni. Mikor a talpaidat melegítéd, mozdulatlanul kell ülni, s a lángba kell nézni. A szem is felmelegedett, magához vonzotta a meleget. A meleg hullám a szemem keresztül behatolt a fejbe, lejjebb ereszkedett, eljutott a legbenső részekig. Átmelegedett a szempilla. Átmelegedett a szemhéj. Átmelegedett a szemöldök. Átmelegedett a homlok. Átmelegedett az orr. Átmelegedett az áll. Átmelegedett a nyak. A test középső része a kezeken keresztül melegedett fel. A kezeket hol a tenyérrel, hol háttal kell a tűz felé tartani. Közben a kezek lassan, komótosan forogtak, egymást is dörzsölték félig összeszorított öklökkel. A meleg tenyerek felülről lefelé simogatták a gyomrot, mintegy beléd irányították a tüzes sugarakat. Aztán a mellen keresztbe tett kezek nyitott tenyerekkel veregették a vállakat, így juttatták el a tüzet a törzs felső részébe...

Végül, miután felvette a szükséges mennyiségű meleget, leengedte a lábát, becsukta a kályha ajtaját, begombolta a toldozott-foldozott kiskabát összes gombját, fejébe húzta elnyűtt sapkáját, oda se nézve leengedte a kezét, megfogta a hokedli jobb lábához készített rongytarisznyát, vagyis az iskolatáskát a tankönyvekkel, a jó házigazda szemével végignézett az üres házikón, és kiment a tornácra. Egy lapátnyéllel komótosan betámasztotta a pitvarajtót, kiment a kisajtóig, s miután megszokásból végignézett az utca mindkét oldalán, teljes testével nekilendült, és repült az iskolába... Igen gyorsan kell szedni a lábakat, hogy többet legyenek a levegőben, mint a jeges havon. Ugyanis a felmelegített talpak minden érintésnél átadták a meleg egy részét az út menti jeges ösvénynek. Amikor nagyon erősen nekiiramodsz, amikor fokozod a sebességet, akkor kezded úgy érezni, hogy repülsz. A repülés gyönyörűségét semmihez sem lehet hasonlítani. Ekkor egy pillanatra megfeleledkezel a téli fagyról meg a meztelen talpakról. Mindenről...” (Ajpin 2006: 67–68)

Családtagokkal teli csónak a vízen, a távolban a Szent Sziget

„A legendás Szigethez indított első csónakban természetszerűleg az édesanyja ült. Égő tekintete tele reménnyel, boldogsággal, egészséggel, élni akarással, lenyűgözte a távolban látható mitikus Sziget. Előtte, a csónak orrában ülnek az első házasságából született gyermekei. Idősebbik fia – Konsztantyin, középső lánya – Fedoszja és kisebbik fia – Galaktyion. Az ő szemük is az általuk ismeretlen földre szegeződik. A mama mellett és mögött a második házasságából született gyermekei. Tőle jobbra egyetlen fia a második házasságból. Ő az, Matvej, a jövőbeli Maestro. A mama kezében egy bölcső egy csecsemővel, a hűgával. A mama háta mögött az idősebb és a középső lánytestvérei, szintén a második házasságából. A taton az apja irányítja a csónakot áthatolhatatlan arccal...

Azokban a háború utáni években egyszer látott egy fényképet vagy rajzot, amin ekébe fogott asszonyok szántották a mezőt. A háború utáni mezőt. Gabonát neveltek.

Életet neveltek. A mama, mint a középső hámba fogott ló húzza a nehéz ekét meg a hidegtől és a fáradtságtól támolygó barátait. A fogatban csupa ismerős arc. Darja nagymama, széles csontú, kitartó, állhatatos, nem hagyja elesni a középső hámba fogott lányát. Itt Akszinyja néni látható. Ő is erős testű volt fiatalkorában. De most soványságról árulkodnak sápadt járomcsontjai. Otthon van a kis Kátya, a középső lánya és Andrej fia. Férje, Alekszej Nyikolajevics meghalt közvetlenül a háború előtt. Így most magának kell húzni az igát. Darja nagymama mellett a még nagyon fiatal lánytestvérnek, Lizának lesoványodott arcocskája. Látszik, amint a csatakos, nehéz szíjba kapaszkodik, hogy segítse a kimerült rokonait. Ezt a szokatlan és szomorú csapatot a két Fedoszja zárja. A magasabb növésű Fedoszja katonafeleség, a férje eltűnt a fronton. Teljesen össze volt zavarodva: várjon, ne várjon, reménykedjen, ne reménykedjen, éjjel-nappal a Mindenhatóhoz imádkozik. A másik Fedoszja, a száraz, sötét arcú, a sors terhe alatt idő előtt meggörnyedt, azért járt ki a mezőre, hogy emberek közt legyen. A férjének, Nyikitának a haláláról szóló értesítést még a háború legelején megkapta... A mama túlélte a háborút, de tönkrement az egészsége, és ezért hagyta itt olyan korán az életet... Milyen emlékművet érdemelnek ők?! Erre gondolt mindig, amikor a háború időszakáról festett képet.” (Ajpin 2015: 20–21)

Az író Édesanyja, Édesapja, sikekfajdok és olajosok

„...Az Agan középső folyásánál, ősi falunkban ül Apám. Minden oldalról vas- és betonutak, olaj- és gázvezetékek, olajfűtőtoronyok, olajos falvak és városok gyűrűjében ül Apám. Az ősi föld legértékesebb rénzuzmós fenyevesei kivágva. Legjobb folyóit-vizeit zsíros, fekete olajhártya fodrozza.

Elnéptelenedett ősi falujában ül Apám... Ül és töpreng.

A múlt ősszel a sikekfajdok idején érkeztem hozzá, és megkérdeztem:

– Hány sikekfajdot ejtettél el, Apám?

Hallgatott, majd továbbra is dél felé révedező tekintettel csendesen így válaszolt:

– Vége van a sikekfajdnak...

Azután felidézte az első éveket, amikor a cirbolyaerdőkön meg a fenyeveseken keresztül építettek utakat a geológusok és az olajbányászok, a gépek kegyetlenül szétzúzták a sikekfajd nemzetséget. Egyetlen egyszer sem használta az „emberek” szót, csak a „gépek”-et. A gépek verték szét. A sikekfajd okos madár, de most egészen elbutult az olajtól – leül az út közepére, egyenesen a kerekek alatt szedegeti a kavicsot. Maguk a gépek büszkélkedtek vele, hogy egy út alkalmával egész rakományra való gázoltak el.

Így halt ki a sikekfajd nemzetség...

Apám arccal dél felé fordulva ül az egykor sok ember lakta ősi faluban. Ül, s gondolatai előre-hátra futkosnak az időben, fel-le a folyónk folyása mentén...

Ül, ahogy a hantik mondták, kiszáradt fejjel.

Ül fonnyadt szakállal.

Ül egyes-egyedül.

Sehova se akar elmenni, bár minden oldalról olajfűtőtoronyok jönnek hozzá egyre közelebb és közelebb, ráadásul szeme is rosszul tudja már olvasni az erdei vadak nyomát.

Miről gondolkodik? Lehet, hogy a Földről?

Hát hagyja itt a bajban a Szülőföldet?!

Hát hagyja itt a bajban a tápláló Anyaföldet?!

Hát hagyja itt a Földet, amelyet szeret?!

Meglehet, hogy magára gondol, meg a Folyóra.

Ő a Folyó gazdája.

Ő a Folyó nemzetségfője.

És ő menti meg a Folyót, a Földet és a Sikekfajd Nemzetséget...

Tavasszal, amikor elolvadt az utolsó hó, Anyám felsóhajtott:

– Ah, csak megérjük a következő havat is!

Ősszel, amikor fehér subát öltött a föld, s a folyók is befagytak, Anyám így sóhajtozott:

– Ah, csak megérjük a következő nyarat is!

Egyszer élénken így szólt:

– Mint a sikekfajdok, számolni kell: a következő nyárig élünk...

Először hallottam ezt, meg is kérdeztem:

– Tudnak számolni a sikekfajdok?

– Igen – felelte Anyám.

– És hogy számolnak?

– Nagyon egyszerűen...

És elmesélte, hogyan esett csapdába egy sikekfajd. Feküdt a csapdában, a cölöpök alatt, de a feje kívül maradt. Látta a dús túlevelű fenyőt, és ezt gondolta: »Oh, milyen csodálatos túlevelű van ezen a fán. – Majd jövőre felcsipegetem, lesz eledelem jövőre is.«

Később, évek múltán értettem csak meg, hogy a sikekfajdnak még a cölöp alatt, a csapdában is volt egy valamije – a remény. Hatalmas remény az életre.

De hisz ennek a sikekfajdnak két feje lehetett. Az egyik a csapdában, a másik kívül, a szabadban. Él, lélegezz. Nézz a fenyőre, a túlevelűre. És a gépeknek, hogy elpusztítsák a sikekfajd nemzetséget, nem egy, hanem két nyakat kellett összetörniük minden alkalommal. A kettő több. Lehetséges, hogy akkor a gépek kimerülnek, és abbahagyják ocsmány munkájukat...

Remény. Anyámnak is volt reménye. Az életben reménykedett.

De nehéz idő volt.

Idő. Háború utáni. Ínséges. Hideg. Kolhozos. Szovjet. Szocialista. Prekommunista. Enkavédés. Sámánellenes. Istenellenes. Emberellenes...

És elmennek a mesemondók és a sámánok... És elárvulnak az Istenek és Istenők...

Anyámnak is volt reménye. De Ő maga nem élte túl, nem vergődött ki abból az időből. Ma már tudom, hogy elégett az Édesanyánk. Elégett az irántunk való szeretetben, vagy ahogyan az öregek mondták: elégett az ő fészeklakó fiókáiért...” (Ajpin 1998: 1941–98)

A Maestro és Ég Atya Követe-Jennifer bejutnak az örökkévalóságba

„Ég Atya Követe váratlanul jelent meg. A Nyári Szálláshelyen jelent meg, a Nagy Folyó¹² eldugott folyásánál. Alkonyatkor jelent meg a lombok és fűvek hervadásának hónapjában. Az Égi Lány egy Matvej nevű hét éves kisfiúnak, a leendő Maestrónak, jelent meg.

A fiú a parton állt a ház és a kikötő között. Egyszer csak, mintha hirtelen áramütés érte volna az állá környékén, és meglátott egy ismeretlen lányt, aki egy csónakkal siklott a vízen... Egyedül ő látta a lányt a csónakban, a többiek nem... Eljött az este. De a fiú senkinek sem szólt a látomásáról...” (Ajpin 2015: 1)

„A Maestro lassan ment be az új világ homályos purgatóriumába az Első Föld magas hegyfokán. Íme, itt van ő, az Első Föld, amit egész életében keresett. Íme, itt van ő, az Első Föld, aminek a tetején – ahogyan Jefrem öreg bizonygatta – az ember elnyerheti az isteni lelki erőt... Egyszerre veszített el és talált meg valamit. Még a régi világ elmosódott neszeit és illatait érzékelte... De most belépett egy másik... életbe. És tisztán érzékelte az új világ elragadó realitását. Az új világban az Eljövendő Életbe vitték őt a gondolatai, és keresték a létezés ismeretlen örökkévalóságába vezető utakat. Mintha maga is elszenderedett volna... Ekkor meglátta maga fölött az égben fehér lovon járó isteni Oltalmazóját. Aki a saját magasából egyetlen szót bocsátott le: „Jennifer”.

Aztán a Maestrónak megjelent az igazlító déli lány... Az ő Jennyje, Ég Atya Követe, akire enyhe szomorúsággal emlékezett egész életében. És most kínzó fájdalommal vonzotta őt. Azt suttogta: gyere, gyere el a szigetemre. Ez az a Föld, amit keresel... Integtetett neki, hívogatta, számított rá. Íme, itt van a te megváltásod és folytatásod...

A férfit mindig elképesztette, hogy milyen méltóságteljesen érintette a földet a lány. Úgy lépdelt, mintha ő volna a Világ közepe, és körülötte forogna minden, vele kezdődne és vele végződne a Világegyetem. Vele kezdődne és vele végződne a Föld. Ő volt a tengely, ami a világi életet, a földi életet tartja. Ő volt a Világegyetem támpontja. Ő volt az élet harmonizáló kezdete... Most vele volt Jennifer. Egyik kezével átölelte a lány nyakát, a másikat a mellén tartotta, mintha szívének csendes hangját hallgatná... És suttogni kezdte a fülébe, amit az emberiség és a bolygó jövőjéről tudott. A mi égi csillagunk egyszer megöregszik... és lassan haldokolni kezd, mondta. Ötmilliárd év múlva kialszik, és a Naprendszer kozmikus porrá alakul... A Nap a halála előtt kivörösödik a hatalmas hőségtől, meggyújtja bolygóinak egy részét, és kozmikus porrá változtatja őket. Azok a bolygók, amelyek nem égnek el, egy másik naprendszerbe kerülnek, mesélte a Maestro. Talán a Föld is. Évmilliárdok telnek majd el, és a kozmikus porból új bolygók keletkeznek. A mi testünk, pontosabban mi részecskéink pedig vízcseppé, virággá, levéllé, fűvé, tülevéllé alakulnak. Egyszóval, egy élő test élő részecskéjévé változunk. Aztán újabb sok-sok év elteltével ezekből a részecskékből ismét emberekké leszünk, elmélkedett. Fontos, hogy mi mindig egymás

¹² A tulajdonnevek és az író által alkotott kifejezések esetében nem mindig a magyar helyesírási szabályokat követem. (A fordító)

közeliében leszünk, hogy a mi részecskéink nem veszítik el egymást a kozmikus térben... Szinte fizikailag is érezte, amint Jennifer hozzásimul egész barna testével. Megértette, hogy a lány fel akart oldódni benne. Ő is ugyanezt akarta: benne maradni. Hogy ők legyenek a földi élet eme pillanatának egyetlen kezdete, egyetlen folytatása és egyetlen vége. A férfi érezte, hogy a nő is feszesebben, erősebben simult hozzá, mintha tőle függött volna mindkettőjük és az egész világtérség kimenetele és megváltása...

A két világ közötti határ a fölöttük lebegő gőznek vagy füstnek könnyű, kék köde volt. Átlépték ezt az akadályt, és lettek az élet eme pillanatának egyetlen kezdete, egyetlen folytatása és egyetlen vége. Bejutottak az örökkévalóságba. És számukra már nem létezett se idő, se tér. A Maestro megkapta, amit akart... A nemlét, a nemlétezés állapotába került... Aztán érezte a beköszöntő hideget... Váratlanul azt gondolta: bizonyára Gorbacsovra is ilyen kozmikus hideg áramlott, amikor lemondott a Szovjetunió elnökének és a Szovjetunió Fegyveres Erői főparancsnokának hatalmáról. Hideg áradt az exelnökre 1991. december 25-én, szerdán... Ez egy korszaknak volt a vége, és lett egy másiknak a kezdete...

De most bekövetkezik a soros Nagy Robbanás. A Maestro pedig elképzelhetetlen kozmikus sebességgel robot minden kis részecskéjével, minden atomjával, minden molekulájával a végtelen térben, és új naprendszerre, új földbolygóra, minden élőlény, minden leendő ember új részecskéjévé válik. És ettől a mindent átölelő kozmikus tértől, és az Égi-Követ-Jennifer elképzelhetetlen közelségétől az ő örök életében a Maestrót elképzelhetetlen sebességgel, váratlanul kínzó mennyei elragadtatás öntötte el...” (Ajpin 2015: 324–326)

Kedves Jeremej! Születésnapj jókívánságul elismétlem az Ön Édesapjának imádságát:

*O-o-o, te Közömben Tartózkodó, ...
Csodálatos Holdat, gyönyörű Napot rendelj neki!...
Gyönyörű Holdat, csodálatos Napot küldj neki!*¹³...

Nagy Katalin

¹³ Az író édesapja imádkozott így fiáért annak védő istenéhez a házi istenségeknek rendezett ünnepeken. (Ajpin 1998: 123–124)

FÜGGELÉK

Saját jegyzeteimből

Programtervezet- és határidőnapló-töredékek kiegészítésekkel*1999 tavasza*

– Magyar Írószövetség: Jeremej Ajpin A hamvadó tűznél c. könyvének bemutatója
 – ELTE, Finnugor Tanszék, író-olvasó találkozó – óriási érdeklődés, zsúfolásig megtelt terem. Hallgatók és a finnugrisztika hazai kiválóságai: Bereczki Gábor, Domokos Péter, Vértes Edit, Szíj Enikő, Csepregi Márta, Bartha Antal, Csúcs Sándor, Ruttkay Eszter és mások. Kereszti Ferenc, Ajpin első magyarországi fordítója. Nagy András, A hamvadó tűznél kiadója. Neki köszönhetjük, hogy Sesztalov után egyszerre két másik írónak is megjelent egy-egy önálló kötete (Jeremej Ajpin: A hamvadó tűznél, Maria Vagatova: A kis tundrai ember.)

– Országház: Találkozó Göncz Árpáddal, a Magyar Köztársaság elnökével

Amikor Ajpin magyarországi programját szerveztem, felhívtam az elnök urat. Amint kimondtam Ajpin nevét, félbeszakított, s azt kérdezte, hogy mikor látogatjuk meg őt. (E telefonhívásnak előzménye is volt: a mi Schmidt Évának szintén 1948-ban született, mint Ajpin. Amikor 1998-ban Göncz Árpád megtudta, hogy Szibériába utazom, egy csomagot küldött velem Évának születésnapjára ajándékkul: faxpapírt, ugyanis akkor igen nehéz körülmények között dolgozott az általa alapított Belojárszkijj Folklórárchívumban.) Néhány nap múlva minden különösebb protokoll nélkül ott ültünk Göncz Árpád dolgozószobájában. Megható volt a két Ember találkozása. Méltóság volt a kézsorításokban, a pillantásokban. Az Apa beszélgetett a Fiával. Az Író beszélgetett az Íróval. A Politikus a Politikussal. Őszintén. Pózkodás nélkül.

– Kossuth tér, Nemzeti Múzeum

Március 15-én kisiittünk a Kossuth térre. A zászlófelvonás után a Múzeumkertbe sétáló tömegben ott volt Jeremej Ajpin és Marina lánya is. Mindketten kitűzték a piros-fehér-zöld kokárdánkat. Jó volt magyarnak lenni. Jó volt a hanti Ajpin barátjának lenni.

2003 nyara

– Író-olvasó találkozó a Vörösmarty téren és a Budai várban

Az ünnepi könyvhéten jelent meg Ajpin Szűzanya a véres havon című regénye szintén az én fordításomban. Ez alkalmából a Magyar Írószövetség ismét meghívta Budapestre őt és a feleségét. Szorongva ültem az író mellett a Vörösmarty téren, a Magyar Napló Kiadó könyvsátrában, félttem, hogy kevesen érdeklődnek majd egy kis szibériai nép írója iránt. Kellemesen csalódtam: sokan álltak sorban, hogy dedikáltassák a Szűzanyát. A sátnál tiszteletét tette többek között Bede Anna műfordító; Vászolyi Erik, a nemzetközileg híres nyelvész, akinek akkor jelent meg Ausztrália bennszülött nyelvei című könyve; Havas Ferenc a Finnugor Tanszék vezetője, akinek akkor jelent meg egy tanulmánykötete a marrizmusról. Mindvégig velünk volt Oláh János író, az

Ajpin-regényt megjelentető Magyar Napló Kiadó vezetője.

– Közös „éneklés” a Várban a Grammy- és Oscar-díjas Sebestyén Mártával

Az ünnepi könyvhét másik helyszíne a Budai Várban volt. Ajpint ott is dedikálásra várók sora fogadta. Egyszer csak váratlanul megjelent Sebestyén Márta, a világhírű népdalénekes, aki énekelt már a spanyol királynak, az angol királynőnek, a japán császárnak, és aki sok-sok díjat, kitüntetést kapott már (pl. Grammy-díj, Oscar-díj Az angol beteg c. filmben). Megállt a könyvsátnál Ajpinnal szemben, hosszasan nézte, majd váratlanul elénekelt egy magyar népdalt. Jeremej egy hanti énekkel viszonozta. Tolmácsra nem is volt szükségük, mindketten tudtak oroszul. Így eshetett meg, hogy a magyar énekesnő és a hanti író oroszul dalolt a Budai Várban.

– Séta a Budai Várban, vacsora a Pilvax kávéházban

A dedikálás után Szíj Enikő vezetésével megtekintettük a Halászbástyát, a Mátyás-templomot, a Várat stb. Este a Pilvax kávéházban vacsoráztunk. Ahol a márciusi ifjak találkoztak annak idején – Petőfi Sándor költő, Jókai Mór író, Hamary Dániel orvos, író; Vajda János költő, hírlapíró; Vasvári Pál történész, író és társaik. Akkor és ott, a Pilvaxban megtapasztalhattam, hogy Jeremej Ajpin nemcsak a jelenben élő politikus, de őszinte érdeklődést tanúsít más népek történelmi múltja iránt is.

– Sétahajóval a Dunán

Hagyomány, hogy az ünnepi könyvhét egyik estéjén a Magyar Napló sétahajóján folytatódnak a programok: könyvbemutatók, beszélgetések a könyvhéten érintett szerzőkkel, kiadókkal, műfordítókkal. A mi asztalunknál ült Jókai Anna. Jeremejnek is élmény volt a vele való találkozás, közellét, beszélgetés.

Öröm volt előkészíteni, megszervezni, lebonyolítani Ajpin magyarországi programjait. Felemelő érzés volt a társaságában lenni akár Magyarföldön, akár Hanti földön, akár a nemzetközi kongresszusok helyszínein. Nagyon nehéz, mondhatnám, gyötrelmes, ugyanakkor test- és lélektisztító volt a műveit fordítani. Gazdagabb lettem a vele való együttlételem és a fordítás közbeni metamorfózisok által. Köszönöm. Nagy Katalin

Idézett művek

Ajpin 1998= Ajpin, Jeremej: A hamvadó tűznél. Larus Holding. Budapest.

Ajpin 2003= Ajpin, Jeremej: Szűzanya a véres havon. Magyar Napló Kiadó. Budapest.

Ajpin 2006= Ajpin, Jeremej: Repülés a mélybe. In: Repülés a mélybe. Hanti, komi, lapp, manysi, mari, udmurt és vepsze novellák. Magyar Versmondásért Alapítvány. Budapest.

Ajpin 2008= Ajpin, Jeremej: A hantik, avagy a Hajnalcsillag. Magyar Versmondásért Alapítvány. Budapest.

Ajpin 2015= Ajpin, Jeremej: Az Első Földet kerestükben. Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete. Budapest.

Szerb 1935= Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Második, átdolgozott kiadás.

Észtország 100

Ezzel a címmel került sor arra az ünnepi megemlékezésre, amelyet az ELTE BTK Finnugor Tanszéke, a Magyarországi Észt Intézet, a Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete és a Magyar–Észt Társaság rendezett 2018. február 27-én az ELTE BTK Kari tanácstermében.

A szépszámu közönség először a házigazda, Hamar Imre rektorhelyettes megnyitóját hallgatta meg. A mostani számunkban publikált beszédet (6. o.) a professor külföldi útja miatt egy munkatársa olvasta fel. Mészáros Árpád helyettes államtitkár (EMMI) üdvözlését Bereczki András tiszteletbeli főkonzul olvasta fel. Az államtitkári köszöntőben szó volt a magyar–észt kulturális kapcsolatokról, az Észtországban rendezett tavalyi finnugor írókongresszusról és a 2020-ban esedékes Finnugor Világkongresszusról.

Rein Oidekivi Észtország bécsi, de Magyarországra is akkreditált nagykövete beszélt a két nép közötti érzelmi kapcsolatáról, az észt mitológiáról, az észt, a finn és a magyar közös szavairól és egymás megértéséről.

A nagykövet után Hammerstein Judit helyettes államtitkár, a Balassi Intézet vezetője kapott szót. Az előadó egy rövid történeti áttekintés után a 2001 óta önálló intézményként működő Tallinni Magyar Intézet tevékenységét és az általa szervezett programokat ismertette. Kitért az Intézet más szervezetekkel folytatott együttműködésére is.

Segesdi Móni a Magyarországi Észt Intézet igazgatója (2013 óta) az általa vezetett most húsz éves intézmény igazán sokszínű tevékenységét mutatta be. A felsorolásban szerepelt Szent Iván napi népiünnepély, zene, szépirodalom, képzőművészet, filmhét és nyelvoktatás. (Ígretünk van arra, hogy lapunk következő számába az igazgatónő küld egy írásos beszámolót.)

Sok ezer évvel ezelőtről indította „Észtország – Magyarország – közös múlt, közös jelen, közös jövő” című előadását Pusztay János. Beszélt a Borostyánkő útról, a mindkét nyelvben jelentkező német hatásról, arról hogy Bátor István lengyel királyként líceumot alapított 1583-ban az akkor a birodalmához tartozó Tartuban. Megemlítette a közel egykorú egyetemalapításokat Tartuban, Nagyszombatban és Turuban. (Az utóbbi két egyetem ma már Budapesten, illetve Helsinkiben működik.) Szó volt a két Világháború közötti finnugor kultúrkonferenciákról, a szovjet korszakbeli kapcsolatokról, a mai helyzetről és a jövőben kívánatos együttműködésről.

Csepregi Márta (28 év a magyar–észt kapcsolatok szolgálatában) a Magyar–Észt Társaság elnöke e számunkban közölt beszédében (7) a Társaság tevékenységét ismertette.

Pomozsi Péter (Az észt nyelvstratégia európai távlatai) szólt az állami nyelvstratégia szükségességéről, különösen a veszélyeztetett nyelvek vonatkozásában, ismertette az észtországi nyelvstratégiai intézkedéseket és programokat, valamint saját ez irányú tevékenységének eredményeit.

Végül Bereczki András az észt szak történetét ismertette. Ezt az előadást is publikáljuk lapunkban (9).

A kávészünetet Pusztay János könyvbemutatója követte, amelyen az évforduló alkalmából megjelent, illetve később megjelent könyvek szerepeltek. Ezek felsorolásától most eltekintek, ismertetésükre egy későbbi számunkba kerül sor.

A Magyarországi Észt Intézet készítettett egy hordozható kiállítást „Észtország története képekben” címmel. Az informatív és látványos fotókiállítást Oidekivi nagykövet nyitotta meg. Sajnos a terem adottságai miatt a kiállítás elhelyezése nem volt éppen szerencsés.

A tartalmas délután lezárásaként Észtország magyar barátai hangulatos állófogadásra folytathattak élénk eszmecsere és baráti beszélgetést.

Csúcs Sándor

Előadássorozat Észtországról az ELTE Finnugor Tanszékén

Az ELTE BTK Finnugor Tanszéke különleges előadássorozattal tisztelgett a függetlensége kikiáltásának 100. évfordulóját ünneplő Észt Köztársaság előtt. A „100 éves Észtország – Természet, kultúra, társadalom” című országismereti kurzus keretében hétről hétre más meghívott előadó mutatta be az észt kultúra egy-egy szeletét 90 percben.

Az előadók az észt kultúra képviselői és/vagy szakértői és/vagy rajongói (ezek a kategóriák gyakran egybeesnek!) – egyetemi professorok, egy-egy terület lelkes észt vagy magyar szakemberei, vagy akár Észtországot megjárt fiatalok – igazán színes előadásokkal örvendeztették meg a hallgatóságot. A komolyabb, tudományos jellegű információk, elemzések és adatok mellett minden esetben kisebb-nagyobb szerepet kaptak a személyes élmények is. Interaktív, képekkel, videókkal, játékos feladatokkal gazdagított, ugyanakkor tartalmas előadásokat hallhattak a résztvevők. A második kurzus végére például mindenki megtanult néhány alapvető mondatot elmondani magáról észt nyelven, de észt rajzfilmeket is láthatott a közönség, sőt, még közös éneklésre is sor került! Az előadók tudását és előadói képességeit dicséri, illetve az észt kultúra sokszínűségét, gazdagságát bizonyítja az, hogy a közönség minden előadás végére úgy érezhette, az adott témából szívesen hallgatna akár egy teljes féléves kurzust is.

Az előadássorozat célközönsége elsősorban az Észtországot (még) kevésbé ismerő egyetemi hallgatók voltak. A kurzus az ELTE minden polgára számára, szabad

kredites tárgyként került meghirdetésre. Nagy örömünkre szolgált, hogy az előadásokat rendszeresen látogató, 13 regisztrált – elsősorban magyar és történelem szakos – ELTE-s hallgató mellett minden előadáson legalább további 10-15 fő vett még részt. Ők általában az adott téma vagy Észtország, illetve a finnugor események iránt érdeklődő magánszemélyek voltak. A kurzusra regisztrált hallgatók a félév végén szóbeli vizsgán adnak számot a megszerzett, Észtországgal kapcsolatos ismereteikről.

Az előadássorozat „házigazdája” Bereczki András, Észtország tiszteletbeli főkonzulja, az ELTE BTK Finnugor Tanszékének oktatója volt, aki az előadásokat és az előadókat rövid ismertetővel mutatta be a közönségnek, majd az események végén szakszerű kiegészítésekkel, megjegyzésekkel bővítette az elhangzottakat.

Ezúton is szeretnénk minden előadónak és közreműködőnek kifejezni köszönetünket, amiért időt és energiát nem sajnálva járultak hozzá a Finnugor Tanszék ünnepi előadássorozatának létrejöttéhez, Észtország ilyen módon történő köszöntéséhez, valamint az észt kultúra magyarországi megismertetéséhez!

A könnyed, befogadható, mégis tartalmas és színes előadások témái és előadói sorrendben:

1. február 13. Észtország és az észtek története dióhéjban / Bereczki András
2. február 20. Játékos ismerkedés az észt nyelvvél és nyelvtanulással / Leila Kimmel
3. március 06. Ünnepek és hétköznapiak – ELTE-s doktoranduszok kutatásai / Benedek Nóra, Földesi Eszter, Kövesdi Lilla
4. március 13. Óvodától a felsőoktatásig – az észt fiatalság magyar szemmel / Jancsovics Orsolya, Takács Tímea, Timár Dániel
5. március 20. Karakterek az észt animációs filmekben / Kreet Paljas
6. március 27. Az észt művészetről pár szóban és képekben / Sztranyák Zsófia, Martin Helina
7. április 10. Észt fordítói élmények / Pusztay János
8. április 17. Élet a vidéki Észtországban – természetközelség és modernitás kéz a kézben / Tiina Rüütmaa, Timár Bogáta
9. április 24. Zene–közösség–identitás / Pap Kinga Marjatta¹⁴
10. május 8. A lakócsúrtól a Hidroplánhangáig / Segesdi Móni
11. május 15. Szoknyacsíkoktól az etno converse-ig. Észt tárgyi néprajz dióhéjban / Pomozi Péter

Benedek Nóra

Beszámoló a Finnugor Népek Világkongresszusa Konzultatív Bizottságának üléséről

Az ülésre 2018. március 26-án került sor, a szentpétervári Finn Intézetben. Magyarországot Nanovfszky György, Bereczki András és Salánki Zsuzsanna képviselte. Rajtuk kívül a rokon népek 25 képviselője és négy meghívott vett részt a tanácskozáson.

A napirenden a következő fontosabb pontok szerepeltek: a tanácskozás megnyitása, a határozatképesség megállapítása, a napirend elfogadása, a 2018-ban Észtországban megrendezendő „köztes” világkongresszusi konferencia előkészítése, a 2018. évi munkaterv és költségvetés, egyéb.

Az ülésen elhangzottak összefoglalása

Tatjana Kleerova elnökhelyettese üdvözölte az ülés résztvevőit.

Perova Elena, a szentpétervári Finn Intézet igazgatóhelyettese bemutatta az intézet tevékenységét. (<http://instfin.ru/ru/>)

Az Észtországban megrendezendő „köztes” világkongresszusi konferencia előkészítéséről Tõnu Seilenthal számolt be. A konferenciára 2018. október 26–27-én (péntek - szombat) kerül sor az észtországi Tartuban és Värskában. A helyszínt és az időpontot a koordinátorok 2017. októberi konferenciáján határozták el (ezen Magyarországon online képviseltette magát).

A konferenciát megelőző nap, 2018. október 25-én a tartui Észt Nemzeti Múzeumban egy, a világkongresszusi független konferencia lesz, amely a finnugor népek történelmének 100 évvel ezelőtti eseményeivel foglalkozik. A konferencia a világkongresszusi konferenciára érkezőknek is érdekes lehet, ezért felhívják rá a figyelmet (a program még nincs közzétéve). Akik részt akarnak venni ezen a konferencián, azoknak október 24-én (szerda) vagy 25-én reggel (csütörtök) kell megérkezni Tartuba.

A világkongresszusi konferenciára érkezőknek elegendő október 25-én este megérkezni Tartuba, ahonnan a szervezők biztosítják a konferencia helyszínére, a szetuföldi Värskába történő eljutást, illetve a konferencia után a visszautazást is.

A konferencia témáiról és a résztvevőkről a következő megállapodás született. A konferencia tervezett témája: *Finnugor nyelvek és kultúrák – jó gyakorlatok*. A konzultatív bizottsági tagok között vita bontakozott ki arról, hogy a konferencián, mint nemzetközi eseményen, helyénvaló-e az oktatás kérdéséről is beszélni. Felmerült, hogy *a kultúra megőrzése általánosságban* legyen a központi téma, hiszen egy mindenkinek megfelelő zárónyilatkozatot az oktatás témakörében nemigen lehetséges elfogadni. A résztvevők végül a kultúrát középpontba állító javaslatot leszavazták, mivel

- a nyelv és az oktatás szerepe a kultúra megőrzésében is megkerülhetetlen,
- az egyetlen etnikai marker sok esetben az anyanyelv,

¹⁴ Ennek az előadásnak szerkesztett változatát mostani számunkban közöljük. *A szerk.*

– tekintettel arra, hogy Oroszország számos, az anyanyelvek használatát, oktatását szorgalmazó nemzetközi együttműködés tagja, ezzel a kérdéssel nemcsak lehet, de kell is foglalkozni

– mindenki számára fontos és érdekes a jó gyakorlatok cseréje.

Az ún. „nagy” népek (50.000 lélekszám fölött) 5-5 résztvevőt delegálhatnak, a kis népek 3-3 főt. A tervezett összlétszám kb. 100 fő. Az ülésen megfogalmazódott az az ajánlás, hogy a delegációk tagjai között lehetőség szerint 1-2, a finnugor nyelvek és kultúrák ügyében aktív fiatal is legyen. Ugyancsak ajánlás, hogy a résztvevők között legyenek konzultatív bizottsági tagok is.

A részvételi díj 50 euró, ez az összeg tartalmazza a konferencia programjain való részvételt, a szállást és az étkezést. Az utazási költségeket Tartuig minden küldöttség maga fizeti. A jelentkezési lapot a szervezők hamarosan elküldik, a regisztráció végső határideje június vége lesz.

A világgongresszusi konferencián felvétel készül, ezt közzé fogják tenni és kötetet is megjelentetnek az elhangzott előadásokból. A konferenciára vándorkiállítás készül a finnugor népekről.

Az egyes népek javaslatokat tehetnek a konferencia tartalmára és a szakértőkre vonatkozóan. Az ülés résztvevői elfogadták az alábbi határozatot: a konferenciára meghívandó szakértőkre és a munkacsoportokban megvitandó témákra szóló javaslatokat június 1-ig kell elküldeni Tatjana Kleerovának (tatiana.kleerova@mail.ru); Tõnu Seilenthálnak (tonu.seilenthal@ut.ee) és Merja Hannusnak (merja.hannus@venajaseura.com). Ezekről a javaslatokról a koordinátorok a június 9-10-i budapesti ülésen döntenek.

A meghívott szakértők valamennyi költségét a FNVK fizeti.

A 2018. évi munkaterv

A napirendi ponthoz hozzászólt Alexey Tsykarev (ENSZ, őshonos kisebbségekkel foglalkozó állandó fórum, szakértő) és Dmitrii Harakka-Zaitsev (ENSZ, őshonos kisebbségekkel foglalkozó állandó fórum, tag). Elhangzott, hogy mindketten közvetlen konzultációkat tudnak folytatni őshonos népek szervezeteinek képviselőivel, és ajánlásaikat el tudják juttatni a szakértői testületnek. A szakértők nyitottak a FNVK-val történő együttműködésre, a megfogalmazott javaslatok Tsykarev és Harakka-Zaitsev számára juttatandók el, akik jelenleg anyagot gyűjtenek, konzultációkat folytatnak. Harakka-Zaitsev kifejezte azon szándékát, hogy szívesen ellátogatna Magyarországra is, akár előadást is tartana az ELTE-n.

Jana Sazhina (komi) beszámolt a Komi Köztársaságban megrendezendő nyelvi konferencia ügyéről. Előreláthatólag szeptemberben kerül sor a konferenciára, amelyet nemzetközi részvétellel terveznek. A központi témáról még nem határoztak, várják a javaslatokat a szakértők személyére. Később, a FNVK szervezetein keresztül küldenek részletes információt.

A 2018. évi költségvetés

Merja Hannus ismertette az éves költségvetést. A tagdíjfizetés az alábbiak szerint történik: Magyarország és Finnország: 11.000 euro évente, Észtország 5.500 euro évente.

Egyéb kérdések

A résztvevő népek képviselői beszámoltak az utóbbi időben folytatott, illetve a közeljövőre tervezett tevékenységeikről. A mariknál és az udmurtoknál évfordulós ünnepségekre készülnek: 100 éve alakult meg mindkét nép első társadalmi szervezete. A Finn–Orosz Kulturális Fórumot az idén a finnországi Savonlinnában rendezik. Számos regionális esemény, fesztivál lesz, ezekről a FNVK honlapja (www.fucongress.org) ad hírt.

Valamennyi nyelv esetében komoly probléma az anyanyelv-tanárok utánpótlása, az iskolai vagy iskolán kívüli anyanyelvtanítás hiánya vagy szűkös volta. További, általános probléma a környezetszennyezés, illetve a finnugor nyelvű népek lakóterületeit érintő nagymértékű fejlesztések, amelyek a hagyományos életmód folytatását, a kis, esetleg csak néhány településre kiterjedő közösségek szülőföldjükön maradását is sok esetben ellehetetlenítik.

Salánki Zsuzsanna

Észtországi vendégek

Május 10. és 17. között észtországi vendégek jártak az ELTE Finnugor Tanszékén: Eva Toulouse néprajzkutató és műfordító, aki sok éve Észtországban él, jelenleg a Tartui Egyetem Néprajzi Tanszékének kutatója és egyben a párizsi INALCO munkatársa; Nikolai Anisimov udmurt kutató, aki nemrég védte meg Tartuban doktori értekezését (Ennek ismertetésére egy későbbi számunkban visszatérünk.) és a szintén udmurt Pavel Kutergin.

A vendégek budapesti programja május 10-én kezdődött a Trefort-kertben, ahol Anisimov udmurt népdalokat énekelt Kutergin pedig harmonikán kísérte. A jelenlevők ezután udmurt népi játékokkal ismerkedhettek meg, és mint a program résztvevője határozottan állíthatom, hogy jól szórakoztunk.

Ezután megtekinthettük a vendégek hozta látványos fotókiállítást, amely Varklet Bodja udmurt falu (Tatár Köztársaság Oroszországban) egy archaikus népszokását, a fiúk és lányok felnőtté avatását mutatja be két alkalommal, amelyek között tíz év telt el. A szertartásokról filmfelvételek is készültek, amelyeket az érdeklődők Eva Toulouse szakértő kommentárjai kíséretében tekinthettek meg.

Május 15-én Anisimov és Kutergin tartott fotókkal és énekléssel illusztrált előadást az udmurt népviseletről és a dalkultúráról.

Az előadásorozat május 16-án Eva Toulouse beszámolójával folytatódott a baskíriai udmurtok vallásáról. Az udmurtok, akárcsak a marik, a XVIII. században menekültek Baskíriába az erőltetett ortodox hittérítés elől: számukra a muzulmán baskír föld a szabadságot jelentette, ahol háborítatlanul gyakorolhatták vallásukat, őrizhették hagyományait. Teljes falvak keltek útra, hogy földet béreljenek Baskíriában, melyet később, a jobbágyfelszabadítás során megvásároltak. A „Káma mögötti udmurtok” napjainkban a legkeletibb udmurt néprajzi csoportot alkotják. A tizenkilenc falvat és kb. 20.000 főt számláló közösség egymással szoros közelségben él, ez segít fenntartani hagyományait, nyelvüket és identitásukat.

A baskíriai udmurt vallást egy nemzetközi kutatócsoport egy ötéves projekt keretében gyűjti és vizsgálja. A kutatócsoport tagjai között vannak helyi és udmurti udmurtok, illetve komik, finnek, észtek és egy magyar kutató, Nagy Zoltán is. A csoport nagy létszáma ellenére feltehetően öt év sem elegendő arra, hogy teljes körű képet alkothassanak a baskíriai udmurt vallásról, hiszen vannak szertartások, melyeket mind a tizenkilenc falu egyazon napon tart – ez már önmagában is tizenkilenc évnnyi kutatómunkát jelentene. Eva Toulouse azonban kiemelte, hogy a helyiek rendkívül készségesen állnak a jövevények rendelkezésére, szívesen beszélnek hagyományaikról, és ez jelentősen megkönnyíti a kutatást.

A baskíriai udmurtok vallása ún. agrárvallás. Olyan istenségekhez imádkoznak, mint *Inmar-kölcsin*, illetve *Kyldysin*, és a hozzájuk intézett kérés csakis jó szándékú lehet: jó termést, sok gyermeket, enyhe esőt nyugodtan kérhetünk *Inmartól*, betegséget vagy halált mások számára nem. Különböző szinteken léteztek szertartások: családi, nemzeti, falu-, és a teljes közösség szintjén. A tavaszi szertartás (*Gurt Vös*) faluszinon zajlik. Ezt a szertartást a kutatócsoport már hat faluban dokumentálta a Juk folyó két partján. Ennél nagyobb ünnep a *Kuiú Gurt Vös*, melyet három falvanként tartanak, és mely során érezhetően elkülönül a Juk két partjának két különböző vallási csoportja: egyik életében a szertartás a régi időkhez képest egyszerűsödött, a másikban azonban „fejlődött”, új elemeket adott hozzá. A legnagyobb ünnep az ún. *Mör Vös*, azaz világimádság, melyet két helyen tartanak: egyikben tíz, másikban kilenc falu részvételével. A helyszín minden esetben egy megszentelt és körbekerített liget, melyben általában 4-5 bárányt áldoznak fel, húsvat kásával főzik és fogyasztják. A kása tulajdonképpen bármilyen gabonából készülhet, a hajdinát kivéve (ezt sötét színe miatt ugyanis nem tartották az istenek számára megfelelőnek). Érdekes a története az *Elen Vös* szertartásnak: ez a rituálé az 1920-as években kiveszett az udmurt tradícióból és feledésbe merült, 2008-ban azonban megpróbálkoztak a revitalizációjával. Napjainkban három falu gyakorolja.

Általános érvényű szabály, hogy nők nem vehetnek részt a ceremónia levezetésében és nem imádkozhatnak az istenekhez, sőt, van olyan szent liget, melybe be sem léphetnek. Az áldozópap személye minden faluban meghatározó tényező: jelentős részben az ő egyéniségétől függ, milyen irányba tart a helyi tradíció, van-e benne újító szándék, mennyire fontos neki pontosan úgy végezni a szertartásokat, ahogy elődjétől tanulta, vagy bevezet-e új, eredeti elemeket. Szerencsére egyetlen falut sem fenyeget az, hogy áldozópap nélkül marad: a tradíció átadása folyamatos, a leköszönő helyi pap minden esetben maga választja ki utódját.

Eva Toulouse és kutatócsoportja ősszel tér vissza Baskíriába, hogy az őszi szertartásokat dokumentálják, különös tekintettel a halottakkal kapcsolatos szokásokra. Az elhunytakkal, illetve különböző világszférákkal való kommunikációról szóló disszertációját a kutatócsoport tagja, Nyikolaj Anyiszimov 2017-ben védte meg a Tartui Egyetemen, májusi ittjártakor egy példányt az ELTE Finnugor Tanszéke könyvtárának ajándékozott.

Timár Bogáta

A honfoglalók származása genetikai és nyelvészeti adatok alapján

Ezen a címen tartott 2018. február 15-én szimpóziumot az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága [= DAB] székházában a Debreceni Egyetem [= DE] finnugor nyelvtudományi tanszéke, a DE humángenetikai és reumatológiai tanszékei, az MTA DAB irodalom- és nyelvtudományi szakbizottság nyelvtudományi munkabizottsága és annak reumatológiai, traumatológiai és ortopédiai munkabizottsága.

A program moderátora Szekanecz Zoltán, a DE reumatológiai tanszékének egyetemi tanára volt, aki a több mint 120 résztvevőt köszöntve örömet fejezte ki, és a konferenciát interdiszciplináris rendezvénynek nevezte, amelyből ugyan – mint később el is hangzott – legalább három szakterület hiányzott.

Maticsák Sándor, a finnugor nyelvtudományi tanszék professzora *Bevezető gondolatok* gyanánt arról beszélt, hogy nagy az érdeklődés minálunk az eredetkérdések iránt. A múltból ismert példát idézve megemlítette egyebek mellett *Harisnyás Tóth Illés*-t, az Arisztotelész név egykori dilettáns megfejtését, magyartását. Nyelvünknek, mint mondják, eredete van, a népnek pedig eredetei. A mai internetes vélemények alapján egyesek úgy képzelik, hogy megdőlt a finnugor nyelvrokonság. A jelenlegi konferencia fő célja az, hogy párbeszédet próbál kezdeményezni az egyes tudományterületek között.

A régészek részéről Fodor István, a Magyar Nemzeti Múzeum címzetes főigazgatója *A magyarság eredete a régészeti kutatások fényében* címmel arról beszélt, hogy a régészet a VI. századtól kezdve tud bekapcsolódni a magyarság kutatástörténetébe. 1834-ben honfoglaló magyarok sírját, ill. fegyvereket és pénzeket találtak. Ezek szerint a hazai régészet lassan kétszáz éve 1) tárgyából álló emlékmennyel, 2) más tudományágak eredményeit felhasználva működik, és hozzátehetjük, 3) sok szállal be tud avatkozni az eredetkutatásba. A régészet a tárgyak mögött a gondolati hátteret is rekonstruálja; a régészet töretlen fejlődését igazolja a tarsolylemezek példája. Igen fontosak a régészeti keltezesek, amelyek – az előadó szerint – sok nyelvészeti stb. vizsgálódásnál többet érnek. Eleink a legeltető állattartás legfejlettebb formáját folytatták. Magyarországon a X. században a szolgáltató falvak rendszere alakult ki. 1974-ben előkerült a legkeletibb magyar lelet a Bolsije Tigan-i temetőben. Julianus barát 1236-ban a volgai bolgárok fővárosában, Biljárban magyarokkal magyarul beszélt.

A másik bevezető, általános jellegű előadást Nagy Bálint tartotta [*Az archeogenetika (régészeti genetika) alapjai, vizsgálati módszerei*], aki – mint említette – a nyelvészek és a genetikusok között szeretne közvetíteni. Megemlítette, hogy a *genetika* terminust gróf Festetics Imre (1764–1847) használta először. Beszélt az eredmények közötti eltérések okairól (például a minták kiválasztása, a feldolgozás megfelelő vagy meg nem felelő volta stb.). A különböző tudományágak eredményeinek együttes egybevetésével lehet aztán a honfoglalók származását meghatározni (antropológusok, régészek, történészek, zenészek, genetikusok, nyelvészek stb. közreműködésével).

A szünetet követően – a valójában izgalmasnak szánt témák közül – Honti László (a Károli Gáspár Református Egyetem és az MTA Nyelvtudományi Intézet képviselője): *„Suszter maradj a kaptafánál!” Avagy kinek a feladata történeti-összehasonlító nyelvészeti kérdésekről nyilatkozni?* című összegezésében a szegedi genetikusok véleményét bírálta előadásában, „az akadémiailag hivatalosan elfogadott álláspont” – mint egyesek mondják –, a vádaskodás szellemében. Az egyik genetikus kritikájából azt idézte, hogy „finnugor gének nincsenek”. A szegedi turkológiai tanszék egykori vezetői, Róna Tas András és Berta Árpád a nyugati ótörök nyelvvel foglalkozó könyvét is megemlítette előadásában. Az előadó azt emlegette, hogy finnugor nézetét e genetikai tevékenység nem rendítette meg. Szinnyei József véleményét osztja: a magyar nyelv eredetére kizárólag a nyelvtudomány adhat helyes választ.

Mit mutatnak a genetikai adatok a honfoglalók származásáról? című előadása elején Török Tibor, a Szegedi Tudományegyetem genetikai tanszékének docense leszögezte, hogy a genetikusok nem beszélnek összehasonlító nyelvészeti kérdésekről, és a filogenetikai leszármazás és a genetikai rokonság nem ugyanaz. Felsorolta, hogy mit tudhatunk meg a genetikai adatokból: 1) egyének és populációk földrajzi származását, 2) populációk rokonsági szintjének megállapítását és 3) a populációk létszámát egyaránt meg tudják becsülni. Török legalább nyolc munkatársával együtt nagyszámú mintát – összesen 102 honfoglaló anyai vonalát – vizsgálta meg a legkorábbi kárpát-medencei temetőkben, így három karosi (Borsod–Abaúj–Zemplén megye) temető teljes népességét illetően. Megállapította, hogy a honfoglaló népesség nem egységes

eredetű, e temetők aligha rejtik a honfoglaló kabarak csontjait, és a mai magyarokat mindez legfeljebb 10%-ban reprezentálja. Bálint Csanád és Honti László elutasította a genetikusok véleményét, de az előadó nézete szerint a jövőben remélhetőleg több ízben „közösön összeülünk és gondolkozunk”, vagyis „egy párbeszéd fog elindulni”.

Ezek után az előadók bevonásával kerekasztal-beszélgetés kezdődött, és ehhez a közönség jó néhány tagja is hozzászólt. A vita levezetője, Szekanecz Zoltán előljáróban azt állította, hogy „paradigmaváltás zajlik”. Az elnökség sorában helyet foglaló Fodor István megemlítette, hogy 26 ezer honfoglalás kori sírt tártak fel, és amennyiben a magyarok a Kárpát-medencében lakó idegeneknél kevesebbek lettek volna, kihalt volna a magyar nyelv. Hozzátette: történettudományi ismeretek nélkül nem lehet eredményeket elérni. A finnugor hatások között felhozta *Moszkva* valószínűleg finnugor elnevezését, és Rjazanyban a finn-volgai emlékeket (hozzátehetjük: e városnévvel egyébként elsősorban a md. *eržan* 'az erza mordvinokkal kapcsolatos' atadó nyelvi alak jöhet számításba). A magyarok emellett sohasem érintkeztek a hunokkal. Egyik genetikus a genetikai tudomány óriási fejlődéséről beszélt. Török Tibor a kifogásolásra megerősítette, hogy az utóbbi időben megkezdték az apai ág vizsgálatát is. Megerősítette: amennyiben nyelvcsere történik, annak is van genetikai nyoma. Egy zoológus érdeklődő, Varga Zoltán azt állította, hogy kultúrkört váltott a magyar, nyelvet nem. Kissné Kovács Adrienn, az irodalom és a folklór kutatója arra figyelmeztetett, hogy Arany János húsz éven át foglalkozott a hun kérdéssel. A debreceni egyetem képviselőjében hozzászólt A. Molnár Ferenc és Hoffmann István. Az előbbi megismételte azt az ismert tételt, hogy nyelvrokonság és a faji rokonság nem ugyanaz, valamint azt a tényt, hogy a lakosság többsége a honfoglalást követően magyar volt. Az utóbbi mintegy összefoglalásként azt állította, hogy „a lehetőség felvetésének kezdetén” állunk. Az alapfogalmak tisztázatlansága a mai vita eredménye. A jövőben őrizzük meg a fogalmak tisztaságát, és folytatni kell ezt a diskurzust.

A mintegy négy órán keresztül folyó konferenciát Maticsák Sándor azzal zárta le: a párbeszéd valóban folytatást kíván, amíg lehetőség szerint a konszenzusig eljutunk. Szűkebb tematikát javasolva a legközelebb témaként a hunok kérdését jelölte meg.

Zaicz Gábor

Mannerheim és az Anyák napi napiparancs

néhány nevezetes finn jubileum 2017-ben

A 2017. évben nemcsak a finn függetlenségnek volt emlékezetes jubileuma, hanem többek között Mannerheim marsallnak is. 2017-ben a függetlenné válás 100. évéről, Mannerheim születésének 150. évéről, 1942-es 75. születésnapjáról és még sok mindenkiről és sok minden másról szólhattak a megemlékezések. A 100 éves finn függetlenség tiszteletére a Magyar–Finn Társaság, az ELTE Finnugor tanszéke és a Finnagora által kezdő fordítónak meghirdetett fordításpályázat kiírása szerint minden pályázónak a kötelező és a szabadon választható prózai vagy lírai művek mellett egyaránt kötelező volt finnről magyarra fordítania azt a napiparancsot, amelyet Mannerheim tábornagy adott ki 1942. május 10-én az esedékes Anyák napja tiszteletére (Päämaja [= Mikkeli] 1942.05.10, No. 60). A Finnugor Világ 2017. évi decemberi száma az egyik fordítást közzé is tette. Alább ennek a napiparancsnak a történetéről és további nevezetes napiparancsokról is szó esik.

Az 1942. jún. 4. vagyis 75. születésnapjára a „Finnország marsallja” (Suomen marsalkka) kizárólagos ranggal megtisztelt, majd a fegyverszüneti szerződéstől 1946 márciusáig a finn köztársaság elnöki posztját is betöltő Mannerheim 1951 januárjában Svájcban hunyt el. A háború kellős közepén betöltött 75. születésnapjára maga Hitler érkezett meg hozzá látogatóba. A meglepetésszerű látogatás előtti órákban a marsall környezete egyenesen aggódott, eleget tesz-e a különösebben nem németbarát főparancsnok az udvariasság kötelezettségeinek, de a diplomáciai megpróbáltatásokban gazdag életúton a harcoló finn hadsereg főparancsnoka most sem lépett kátyúba. A magyar születésnapjára köszöntés nem okozott gondot, sőt nagyobb feltűnést sem: megkapta a legmagasabb magyar állami kitüntetést, és a szegedi egyetem díszdoktorrá avatta – tekintettel a mindmáig tudományos teljesítményként (is) elismert századeleji, tehát még cári tisztként végrehajtott felderítő útjáért: lóháton oda és vissza Pétervárról Kínába.

Mannerheim életrajza szinte magától tagolódik két részre: az 1867-ben született és magas rangú cári tisztként befejeződő „első életének” végén, az autonóm Finn Nagyhercegség végnapjaiban, 1917 karácsonyára érkezett finn földre, nem tudhatván, hogy az orosz birodalomtól frissen függetlenedő, független finn államban „második életében” a finnek négy háborújában lesz főparancsnok:

– 1918-ban az általa mindig szabadságharcnak nevezett, egyébként számos névre hallgató (pl. testvérháború, vörösek/fehérek háborúja, szocialista forradalom stb.), magyarul többnyire semleges és tárgyilagosan polgárháborúnak hívott hadi helyzetben (1918 január – május 16.) a fehérek élén állt.

Ekkori első napiparancsa a sodanjulistus 'hadüzenet' címet viselte: a finneknek finnek ellen, avagy Mannerheim értelmezésében a [fehér] finneknek az ország területén állomásozó orosz helyőrség által támogatott vörös finnek ellen folytatott rövid, de elszánt háborújáról van szó, ezért tekinthető szabadságharcnak, amelyet véres leszámolás követett. Idén, a 100 éves jubileumon is – Finnország-szerte ún. társadalmi párbeszédnek és történész szakemberek napjainkban élénk vitáinak szolgál témául;

– 1939-ben az ún. téli háború (f. talvisota) nevet viselő szovjet–finn háborúban;
 – 1941–44 őszeig az ún. jatkosota idején, amelyet magyarul a háború folytatása avagy a folytatatólagos háború néven szokás említeni;
 – 1944 őszen az ún. Lapin sota, lappföldi háborúban – a moszkvai fegyverszünet által előírt harci tevékenység a német szövetségesek ellen.

Gondolhatni, hogy a napiparancs mint műfaj neki nem volt idegen, nekünk viszont igencsak az, mert hisz például Az ismeretlen katona című Linna-regényt olvasva aligha teszünk, bár éppenséggel tehetnénk különbséget a különféle parancsok és a fogadtatásuk között, ezért bevezetőként röviden nem árt tudnunk, hogy a napiparancsoknak háromféle fő fajtája, célja van:

– parancs – kell, muszáj – megtagadás, ellentmondás nincs, a parancs a szó szoros értelmében, kötelezés = kötelezettség kirovása (a kötel emlegetése itt és most igen elgondolkodtató), amelyet akárki nem adhat ki, háború idején különösképpen nem
 – tájékoztatás – „közhírré tétetik” (meghatározott köz körében), ezek hadseregbeli, hadszíntéri és/vagy hátországi/nagyvilági információk
 – hangulatjavítás – azzal a céllal, hogy a helyzethez illő közhangulatot (mai magyarul: a motiváltságot) – a katonaság és a lakosság körében egyaránt – fenntartsa vagy megteremtse.

Nyilvánvaló, hogy a szakzsargonról eltérő nyelvi-stilisztikai kérdések a tájékoztatás és hangulatkeltés vagy „hangulatápolás”, röviden mondhatnánk a „tálalás” mikéntjének módzatai terén jöhetnek szóba, hiszen az egyértelmű, hogy a napiparancsok hatásosnak, ellentmondást nem tűrőnek, ugyanakkor elfogadottnak, helyeseltnek kell lennie.

Mindezek ismeretében érthető, hogy a szakértők a nevezetes napiparancsokat kiemelten kezelik. Ezek egyik jellemzője, hogy már a szóhasználatukkal is utalnak korábbi napiparancsokra, és ez – főleg az utókornak – nem könnyíti meg az értelmezést (és a fordítást sem). Például feltehető, hogy az egész finn nemzet értette és érzékelte, csak a külföld (és a fordítók) nem, mit is jelent az 1939. dec. 1-jén, tehát az ún. téli háború küszöbén (hajnalán) kiadott parancs, amelyben Mannerheim közölte:

– a köztársasági elnök 1939.11.30-án kinevezte a finn véderők [f. puolustusvoimat] főparancsnokává. Azzal, hogy nem az armeija 'hadsereg' szót használta, utalt arra, hogy a téli háború védelmi és nem hódító háború [puolustus 'védelem', voimat 'erő(k)'];

– „ismertek engem, én ismerlek benneteket és tudom, hogy bármelyikőtök kész teljesíteni a kötelességét – mindig, mindhalálig [Te tunnente minut ja minä tunnen Teidät ja tiedän, että jokainen Teistä on valmis täyttämään velvollisuutensa aina kuolemaan asti.];

– „ez a háború nem egyéb, mint szabadságharcunk folytatása ... az otthonért [koti], a hitért [uskonto], a hazáért [isänmaa] harcolunk.”

Tudnivaló, hogy a főparancsnok az 1939–1940-es téli háborút erillissotának, vagyis szovjet–finn „különháborúnak” (nem pedig II. világháborús „epizódnak”) és az általa szabadságharcnak nevezett 1918-as polgárháború [1918 vapaussota] folytatásának

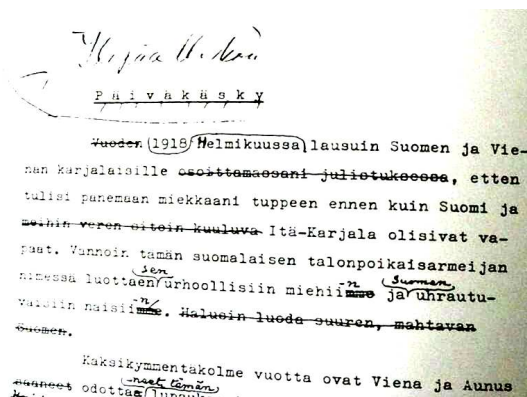
tekintette, innen vannak tapasztalatai egymásról mindkét félnek. Az utókor ugyan felteheti a kérdést, hogy az 1918-ban harcolókhöz mérten csaknem egy nemzedéknyi különbséggel 1939 novemberében harcba indulók is így gondolták-e, de a téli háború története igazolja, hogy így gondolták.

A következő háború kezdetén, 1941. július 11-én kiadott parancs, az ún. miekan-tuppipäiväkäskey (mieikka 'kard', tупpi 'a kard hüvelyé' 'päiväkäskey 'napiparancs') – még a nevezetes napiparancsok között is kiemelkedő, ez talán a máig legvitatottabb finn főparancsnoki napiparancs, mivel belpolitikai és – mondjuk így – szomszédságpolitikai, tehát külpolitikai vonatkozásai is vannak.

1941 nyarán – immáron a II. világháború részeként – a finn hadsereg mozgósítását jelentő napiparancsban a főparancsnok olyan ígéretet tett, amely a történészek szerint nemcsak nekik, vagyis az utókornak, hanem már azon frissiben Mannerheimnek magának is sok gondot okozott. A szövegben ugyanis az áll, hogy addig nem teszi vissza a kardját a hüvelyébe, amíg – és itt kezdődnek a problémák – nem adja vissza szabadságát bizonyos keleti területek lakosságának. A kérdés ugyanis az, hogy az évszázadokon át vitatott tulajdonjogú terület egyáltalán a finneké-e? az a lakosság finn-e?

Tehát évtizedek múltával – visszautalva 1918 februárjára – 1941 nyarán ez áll a napiparancsban: „1918 februárjában Finnországnak és az észak-karjalaiaknak [Vienen Karjala 'Észak-Karjala'] kijelenttem, hogy nem teszem vissza kardomat a hüvelyébe, amíg Finnország és Kelet-Karjala [Itä-Karjala] nem szabad” [Helmikuussa 1918 Suomen ja Vienen karjalaisille lausuin, etten tulisi panemaan miekkani tuppeen ennen kuin Suomi ja Itä-Karjala olisivat vapaat.] és ezen visszautalás után most, évtizedek múltával, 1941 nyarán így folytatódik a szöveg: „a világtörténelmi események hatalmas özönében felcsillan előttünk Karjala szabadsága és a nagy Suomi [Karjalan vapaus ja suuri Suomi väikky edessämme maailmanhistoriallisten tapahtumien váltavassa vyöryssä.]

Hogy a főparancsnokság a napiparancs szövegének megfogalmazásával sokat gyötrődött, mutatja a megörződött fogalmazvány-változat:

Mannerheim tábornagy 1942 májusában az esedékes Anyák napja tiszteletére napiparancsot adott ki (Päämaja [= Mikkeli] 1942.05.10, No. 60) – harcoló hadsereg főparancsnokától igencsak kivételes cselekedet. És távolságtartó, felettébb katonás, hideg-rideg hírből álló, egyébként, mint említettük, 75 éves Mannerheimtől még inkább. **Suomen Äideille** – ez a finn címzés mint megszólítás már önmagában is meditatálásra készíthette a fordítókat: Anyák napi napiparancs? Finnország anyáinak? a finn anyáknak? Ez a „kirívó” napiparancs az elismerés és köszönet kifejezésével, illetve a Vapaudenristi „Szabadság-kereszt” kitüntetés odaítélésével – stílustani szempontból a tájékoztatás és a hangulatjavítás igencsak sajátos keveréke.

Toivo Jussila, a napiparancs „ötletgazdája”, eredetileg tamperei illetőségű, szállítmányozással foglalkozó finn fiatalember 1942 januárjában a 27. regiment 4. kompániájában tüzér zászlósként a felesége, első kislánya és a nemrégiben elesett sógora sorsán töprengve levelet írt a legfőbb hadparancsnoknak, sotamarsalkka Mannerheimnek, és bátorkodott figyelmébe ajánlani, hogy járna a Vapaudenristi vagy legalább rádióüdvözlésként köszönet a hátországból helytálló, sokat szenvedő anyáknak. Az 1942. jan. 12-én a fronton fedezékben (etulinjan korsussa) megírt levélre megdöbbenően hamar, 1942. jan. 20-22. táján válasz érkezett: javaslatát megfontolás tárgyává tesszük!

Toivo Jussila szerencsésen túlélte a háborút, 1986-ban halt meg, nem érte meg, hogy az 1951-ben született lányát akár két ízben is miniszterként, másodsorú éppén Finnország hadügyminisztereként köszönthesse (Anneli Taina 1995–1999).

A **Vapaudenristi** 1918-ban alapított kitüntetés (kunniamerkki), amelynek – mint annyi minden másnak, kitüntetésnek, pénznek – Akseli Gallen-Kallela volt a tervezője. Adományozója a finn hadsereg mindenkorai főparancsnoka és a köztársasági elnök lehet, hadi hőstettel vagy ehhez mérhető békés polgári cselekedettel lehet kiérdemelni. A rövid egyenlő szárú keresztet tartó szalag háborús időkben piros-fehér, békeidőben sárga-fehér sávok. Aligha véletlen, hogy a kitüntetést tartó szalagot összefogó csat Karjala címeréből ismeretes. A konkrét hadi érdemekért többnyire karddal ékesített változata járt.

1941. ápr. 16-án az elvi jóváhagyás rendben volt, csak a gyakorlati kivitelezés volt gond: hova, kinek, mi módon lehet ezt a kitüntetést átadni. Végül a napiparancs – benne a kitüntetés közhírré tétele – és a napiparancs közszemlére tételének szintén kivételes módja a következőképpen alakult:

a napiparancsot a szokásos módon kihirdetik, a kitüntetést, vagyis a 4. fokozatú Szabadságkeresztet (Vapaudenristi 4 lk) jelképesen vegye át Gerda Ryti, a köztársasági elnök felesége, akinek a fiai a fronton vannak, de a parlament elnöke tőle vegye át és helyezze el a finn parlament üléstermében. Csakhogy így kevesen láthatnák. Ekkor az egyház azt javasolta, hogy a napiparancs szövege és rajta a kitüntetés képe kerüljön a templomokba. Carolus Lindberg építészprofesszor hozzáálló keretet tervezett, az egyházfő A. Lahtonen pedig kijelölte az ünnepélyes hirdetőtemplomi helyét: a bejárat felől balra (a helyi adottságoknak megfelelő módon) mindig és bárki számára láthatóan legyen közszemlére kihelyezve.

Ez a napiparancs mint gesztus, és nem mint stilisztikai remek egyedülálló, a szöveg fordításának nehézségét legfőképpen, de nem kizárólagosan a megszólítás, az „odafor-dulás” okozta, hogy tegező – magázó – önző formában szóljon-e a főparancsnok? Egyáltalán, mi a szokás a hadseregekben a „tömeges” megszólítást illetően? A finn nyelvben a többes szám 2. személyű alak utalhat valóban több alanyra – m. *ti* – f. *te*, de udvariasan utalhat egy vagy több alanyra, amelyek magyar megfelelője ráadásul kétféle lehet. Álljon itt példaként néhány toldalékolt alak (a magyar udvarias formák nagy betűvel kezdve): *ti, Maga, Ön, Maguk, Önök; rátok, Magára, Önre, Magukra, Önökre; hozzátok, Magához, Önhöz, Magukhoz, Önökhöz* stb.

A II. világháború idején magyarul idézett, ill. közzétett finn napiparancsokban a tegező forma vált általánossá.

A zsúri feladatának nehézségét szemléltetendő a már említett, publikált fordítás mellé közreadunk egy további tegező, illetve egy önző fordításváltozatot is.

A 60. sz. napiparancs finn szövege számos internet-helyen elérhető, például:

https://fi.wikisource.org/wiki/Luokka:Mannerheimin_p%C3%A4iv%C3%A4k%C3%A4skyt

Szj Enikő

Forrás például: Suomen Kuvalehti 1998. 05.19. s.56-57;

Mikko Karjalainen történész szakember több nyilatkozata, például 2015. aug. 2. keltezéssel <https://yle.fi/uutiset/3-8192995>

a pilvipalvelu jeligével pályázó fordítása

A FŐHADISZÁLLÁSON. 1942.05.10.

A MARSALL NAPIPARANCSA (60. sz.)

A finn anyákhoz!

Ez év májusának második vasárnapján, amely jeles napot a finn anyák tiszteletének szenteljük, hazánk védelmezői a csatamezőn csendben, megindultan és keblükben mély szeretettel emlékeznek Reátok, anyák.

Sokat adtatok ennek az országnak. Felneveltétek azt a nemzedéket, amelynek Finnország a szabadságát köszönheti. Most, szabadságharcunk idején – míg férjeitek a fronton harcolnak – ti nevelitek otthonaitokban a haza új nemzedékét, amely, kívánjuk, békésebb körülmények között művelhesse ezt a földet és építhesse ezt az országot, mint ahogy a mi nemzedékünknek megadatott.

Munkával és imádsággal támogattatok a harcok éveiben a véderőben helytálló fiaitokat és leányaitokat. Tőlük, szeretteitektől népünk próbatételének idejére, a hazáért, meg kellett válnotok. Áldásokat elkísérte gyermekeiteket a csatamezőkre és hősi erőt adott nekik a haza megmentéséhez és a tartós béke kivívásához. Ezen a

napon külön kívánom köszönteni és mély együttérzésemről biztosítani azokat a finn anyákat, akiknek szerettei hősként életüket áldozták a hazáért és annak jövőjéért.

A ti munkátok jelentősége népünk szabadságharcában felbecsülhetetlen, áldozatotok felmérhetetlen.

A finn hadsereg nevében, végtelen hálánk és tiszteletünk kifejezéseként ezen a napon hazánk anyáinak együttesen a SZABADSÁG KERESZTJÉT adományozom.

Legyen ez a kitüntetés az eljövendő nemzedékek számára az anya azon szent hivatásának jelképe, hogy népünk gyermekeinek szívében égő szabadságvágyat ébresszen, amely örök időkre biztosítja hazánk drágán kivívott önállóságát és népünk belső nagyságát.

Mannerheim

az 1917onnea2017 jelszóval pályázó fordítása

FŐHADISZÁLLÁS 1942. május 10. **A MARSALL 60. sz. NAPIPARANCSA**

A Finn Anyákhoz!

Midőn ebben az esztendőben, május második vasárnapján, a finn anyákat ünnepeljük, hazánk honvédői áhítattal és mély szeretettel a keblükben elnémulnak, amikor Önökre gondolnak, Édesanyák.

Önök sokat adtak ennek az országnak! A bölcsőtől kezdve nevelték azt a nemzedéket, melynek köszönhetően hazánk szabad. Miközben javában folynak a harcok – férjeik küzdenek a fronton – Önök otthon a szülőföldnek új generációt nevelnek, melynek adassék meg, hogy majdan békésebb körülmények között művelhesse a földet és építhesse Finnországot, mint ahogy a mai nemzedék kénytelen.

Ezekben a háborús években Önök munkával és imádkozással támogatják a vártán helyt álló fiaikat és leányaikat. Le kellett mondaniuk hőn szeretett gyermekeikről a haza javára népünk próbatételének idejére. Az Önök áldása kíséri őket a harcmezőn és biztosítja számukra a hősi erőt a hon védelméhez és a tartós béke megteremtéséhez.

Ezen a napon külön köszöntésemet és mély együttérzésemet tolmácsolom azoknak a finn anyáknak, akiknek legföltettebb kincsei életüket adták a hazáért és annak jövőjéért. Az Önök részesedése felbecsülhetetlenül nagy népünk harcában, áldozatuk pedig mérhetetlen.

Finnország hadserege nevében – kimondhatatlan hálánk és tiszteletünk jeléül – a mai napon Hazánk Édesanyái együttes közösségének a **SZABADSÁGKERESZT** érdemrendet adományozom.

Jelképezze ez a kitüntetés az eljövendő nemzedékek számára az Anya szent elhivatottságát! Oltson e nép gyermekeibe buzgó békevágyat, mely örök időkre biztosítja hazánk drágán kivívott függetlenségét és nemzetünk lelki nagyságát!

Mannerheim

TARTALOM

<i>Kedves Olvasóink!</i>	2
<i>Kiáltvány Észország népeihez (közléteszi: Mészáros András)</i>	3
<i>Hamar Imre: Tisztelt Egybegyűltek! Tisztelt Ünneplők!</i>	6
<i>Csepregi Márta: Huszonnyolc év a magyar–észti kapcsolatok szolgálatában</i>	7
<i>Bereczki András: Az észti szak történetéről</i>	9
<i>Pap Kinga Marjatta: Zene – közösség – identitás</i>	12
<i>Nagy Katalin: Virtuális séta profán és szakrális tereken és időkben</i>	17
<i>Csúcs Sándor: Észország 100</i>	32
<i>Benedek Nóra: Előadássorozat Észországról az ELTE Finnugor Tanszékén</i>	33
<i>Salánki Zsuzsanna: Beszámoló a Finnugor Népek Világkongresszusa Konzultatív Bizottságának üléséről</i>	35
<i>Timár Bogáta: Észországi vendégek</i>	37
<i>Zaicz Gábor: A honfoglalók származása genetikai és nyelvészeti adatok alapján</i>	39
<i>Szűj Enikő: Mannerheim és az Anyák napi napiparancs</i>	42

A címlapon: az 1632-ben alapított Tartui Egyetem főépülete

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Falk Nóra, Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.

Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

Egyes szám ára 250 forint, az éves előfizetési díj 1000 forint. Előfizethető a Reguly Társaságnál. Bankszámlaszám: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXIII. évfolyam, 2. szám

2018. június

